

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

Студента Маренко Катерини Юріївни

академічної групи 281м-22з-4 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Забезпечення ревіталізації територіальних громад в Україні у воєнний та повоєнний період»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Маматова Т.В.			
розділів:				

Рецензент:				
------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:	Вишнеvsька О.В.			
-----------------	-----------------	--	--	--

Дніпро
2023

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи ступеня магістра на тему «Забезпечення ревіталізації територіальних громад в Україні у воєнний та повоєнний період».

102 стор., 11 табл., 15 рис., 135 джерел.

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД, ВОЄННИЙ ПЕРІОД, ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД, ГУМАНІТАРНА КРИЗА, РУЙНУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ, СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК, МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА, ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ.

Об'єкт дослідження – процеси ревіталізації територіальних громад.

Предмет дослідження – процеси забезпечення ревіталізації територіальних громад в Україні під час воєнного та повоєнного періоду.

Мета дослідження – дослідження особливостей ревіталізації територіальних громад та визначення підходів до забезпечення ревіталізації територіальних громад в Україні під час воєнного та повоєнного періоду.

Перший розділ присвячено розгляду теоретичні аспекти відновлення та оживлення територіальних громад з урахуванням соціальних, економічних та політичних аспектів. У другому розділі здійснено аналіз викликів, з якими зіштовхуються громади в Україні під час війни та їхню здатність до стійкого розвитку. Третій розділ присвячено вивченню підходів щодо стратегій та програм відновлення після воєнного конфлікту та визначенню концепції сталого розвитку і повоєнної відбудови економіки України.

Сфера практичного застосування результатів роботи – органи місцевого самоврядування, органи державного управління регіонального та місцевого рівнів, інститути громадянського суспільства.

ABSTRACT

Explanatory note of the master's degree qualification thesis on the topic «Ensuring the revitalization of territorial communities in Ukraine in the wartime and post-war period».

102 pages, 11 figures, 15 tables, 135 sources.

REVITALIZATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES, WAR PERIOD, POST-WAR PERIOD, HUMANITARIAN CRISIS, INFRASTRUCTURE DESTRUCTION, SOCIAL DEVELOPMENT, INTERNATIONAL SUPPORT, CIVIC ENGAGEMENT.

Object of research – the processes of revitalisation of territorial communities.

Subject of research – the processes of ensuring the revitalisation of territorial communities in Ukraine during the war and post-war period.

Research objective – to investigate the peculiarities of the revitalisation of territorial communities and to identify approaches to ensuring the revitalisation of territorial communities in Ukraine during the war and post-war period.

The first section is devoted to the theoretical aspects of the restoration and revitalisation of territorial communities, taking into account social, economic and political aspects. The second section analyzes the challenges faced by communities in Ukraine during the war and their capacity for sustainable development. The third section describes approaches to strategies and programmes for recovery from military conflict and the definition of the concept of sustainable development and post-war economic recovery in Ukraine.

Scope of practical application – local self-government bodies, public administration bodies at the regional and local levels, and civil society institutions.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ	
ГРОМАД	
1.1. Основні поняття процесу ревіталізації та його особливості.....	8
1.2. Світовий розвиток ревіталізації: досвід та перспективи.....	17
1.3. Успішний досвід довоєнної ревіталізації об'єктів в Україні.....	27
РОЗДІЛ 2	
РЕАЛІЗАЦІЯ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	36
2.1. Вплив військового конфлікту на стан територіальних громад.....	36
2.2. Програми та ініціативи реабілітації та відновлення територіальних громад в умовах війни.....	43
2.3. Проблеми та перспективи ревіталізації в умовах воєнного конфлікту.	53
РОЗДІЛ 3	
ПОВОЄННА РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В	
УКРАЇНІ.....	
3.1. Завдання та виклики на шляху до відновлення територіальних громад після війни	64
3.2. Програми підтримки та розвитку територіальних громад після завершення військового конфлікту	75
3.3. Сталий розвиток і повоєнна відбудова економіки України.....	85
ВИСНОВКИ	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	103

ВСТУП

24 лютого 2022 року українське становлення державності відбулося за нових обставин у зв'язку з повномасштабною військовою агресією Російської Федерації проти України. Цей інцидент викликав відповідну реакцію владних структур, зокрема президента України Володимира Зеленського. На основі рішення Ради національної безпеки і оборони та відповідно до внутрішнього законодавства, Президент підписав Указ No 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» з початком о 5:30 24 лютого 2022 року. Введення воєнного стану в Україні суттєво змінило функціонування та розвиток суспільних відносин у всіх сферах життя. Громадяни, представники громадськості та публічна адміністрація активно мобілізувалися для протидії ворогу. Одночасно, особливу відповідальність за ці умови отримали органи державної влади та місцевого самоврядування, що представляють інтереси відповідних територіальних громад. Згідно зі статтею 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», органи місцевого самоврядування продовжують здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та іншими законами України. Військове керівництво спільно з Міністерством внутрішніх справ України та іншими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування повинні забезпечити виконання заходів та повноважень, передбачених Законом України «Про правовий режим воєнного стану», для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави.

Попри воєнний стан, більшість реформ в Україні продовжують рухатися у напрямку європейської інтеграції. Це стосується територіальної реформи та реформи місцевого самоврядування. Основна мета полягає в децентралізації влади та створенні об'єднаних територіальних громад, що є основними учасниками місцевого самоврядування. Також, це сприяє створенню умов для їх самодостатнього та економічно ефективного розвитку.

Нормативно-правовою базою для аналізу територіальних громад у умовах воєнного стану є такі документи: Конституція України, Закони України «Про місцеве самоврядування», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про правовий режим воєнного стану», «Про національний спротив», «Про співробітництво територіальних громад», а також урядові документи, такі як Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Методика формування спроможних територіальних громад та інші.

Теоретичною основою для аналізу цієї теми послужили наукові праці з теорії управління та адміністративного права вітчизняних дослідників і практиків сфери публічного управління, таких як Я. Беляєва, В. Біркентале, З. Красовська, О. Кульчицький, О. Левченко, Р. Мехтієв, М. Назарук, О. Оберенко, А. Ткачук, Ю. Третяк, І. Шутка та інші. Але залишаються у центрі уваги науковців і потребують подальшого дослідження процеси забезпечення ревіталізації територіальних громад в Україні під час воєнного та повоєнного періоду.

Об'єкт дослідження – процеси ревіталізації територіальних громад.

Предметом дослідження є процеси забезпечення ревіталізації територіальних громад в Україні під час воєнного та повоєнного періоду.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження особливостей ревіталізації територіальних громад та визначення підходів до забезпечення ревіталізації територіальних громад в Україні під час воєнного та повоєнного періоду.

Завданнями дипломної роботи є:

1. Дослідити основні поняття процесу ревіталізації та його особливості.
2. Ознайомитись з прикладами світового розвитку ревіталізації: досвідом та перспективами.
3. Дослідити вдалий досвід довоєнної ревіталізації об'єктів в Україні.
4. Проаналізувати вплив військового конфлікту на стан територіальних громад.

5. Вивчити програми та ініціативи реабілітації та відновлення територіальних громад в умовах війни.

6. Дослідити проблеми та перспективи ревіталізації в умовах воєнного конфлікту.

7. Визначити завдання та виклики на шляху до відновлення територіальних громад після війни.

8. Розглянути існуючі програми підтримки та розвитку територіальних громад після завершення військового конфлікту.

9. Визначити концепцію сталого розвитку і повоєнної відбудови економіки України.

Для написання дипломної роботи були використані такі методи дослідження:

– аналіз літературних джерел та документів: проведення огляду наукової літератури, законодавчих актів, звітів, аналіз стратегій та програм, пов'язаних із ревіталізацією територіальних громад у воєнний та повоєнний період.

– спостереження: аналіз ситуації на місці через спостереження за процесами ревіталізації.

– статистичний аналіз: використання статистичних даних (заміри індикаторів економічного розвитку, соціальних показників, інформації про інфраструктуру) для оцінки тенденцій і результатів ревіталізаційних заходів.

Результати дослідження можуть бути застосовані органами місцевого самоврядування та органами державного управління, а також інститутами громадянського суспільства для вдосконалення процесів стратегічного та тактичного управління на регіональному та місцевому рівнях пов'язаних із ревіталізацією територіальних громад у воєнний та повоєнний період.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Основні поняття процесу ревіталізації та його особливості

Ревіталізація територіальних громад є актуальною проблемою у сучасному світі, оскільки багато місцевих спільнот стикаються з економічними, соціокультурними та екологічними викликами. Ревіталізація означає відновлення та оновлення громад для досягнення сталого розвитку. Ця тема має важливий теоретичний аспект, який допомагає розуміти процеси та фактори, що впливають на розвиток територіальних громад.

Аналіз авторських підходів щодо визначення поняття «ревіталізація» наведений в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Авторські підходи щодо визначення поняття «ревіталізація»

Автор	Визначення
Назарук М. [1]	Ревіталізація (від лат. Re... – відновлення та vita – життя, дослівно: повернення життя) – поняття, яке характеризує процеси оживлення, відтворення, пожвавлення і відновлення міського простору.
Дідик В. [2]	Ревіталізація – це комплекс заходів, спрямованих на підвищення функціональної значущості архітектурного ансамблю (комплексу), фрагмента історичного архітектурного середовища шляхом відтворення втрачених ними громадських функцій або надання їм нових, що не порушують історичний вигляд будинків та їх оточення.
Броневицький А. [3]	Ревіталізація (revitalization) в перекладі із англійської мови означає «повернення до життя». Суть процесу відповідна – надихнути нове життя в занедбані та нераціонально використовувані промислові території або окремі об'єкти, шляхом виконання будівельних, технологічних, проектних та інших робіт з метою створити принципово новий та функціонально інший об'єкт.
Осетрін М. [4]	Ревіталізація – це процес, спрямований на використання рекреаційного потенціалу закинутих промислових або техногенно-обтяжених територій

У сукупності основні складові дослідження схиляють нас до думки, що процес ревіталізації – це подальше розширення будь-якого антропогенного

об'єкта, цей процес створює нові напрямки використання цих об'єктів. Наприклад, об'єкт, який раніше був виключно промисловим, тепер може стати частиною туристичної інфраструктури. Тобто, це процедура відтворення об'єкта зі зміною його функціонального призначення.

Щоб зрозуміти ревіталізацію як процес і можливий напрямок розвитку туризму в країні, важливо розуміти основні характеристики.

Ревіталізація є відповіддю на кризу території, яка виражається у погіршенні міського ландшафту, а також у втраті функціональності та простору. Його процедура починається з визнання території та об'єктів, які перебувають у стані занепаду, визначення небажаних, деструктивних процесів у просторовій, соціальній та економічній сферах, які стали причиною деградації території.

Ревіталізація вважається складним процесом, який включає екологічний контекст, архітектуру міст, функціональну спроможність, технічну інфраструктуру, правові, економічні, адміністративні та політичні питання, а також безпосередню участь громадян і професійних менеджерів проєктів. Це зусилля городян, спрямовані на покращення міста як ініціатора процесу відродження.

Ревіталізація є однією зі складових політики розвитку, яка покликана запобігти деградації міських територій, кризовим сценаріям, а також сприяти збереженню національної спадщини, зростанню та якісним змінам, які відбуваються через підвищення соціальної та економічної активності, покращення життєвого середовища та одночасне дотримання принципів збалансованого розвитку.

Ревіталізація територіальних громад – це процес відновлення та оновлення місцевих спільнот з метою покращення якості життя їхніх мешканців і створення умов для сталого розвитку. Для кращого розуміння цього процесу, розглянемо ключові теоретичні аспекти ревіталізації територіальних громад у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Ключові теоретичні аспекти ревіталізації територіальних громад

Підхід	Сутність
Структурно-функціональний підхід	Один із теоретичних підходів до ревіталізації базується на структурно-функціональній теорії. Згідно з цим підходом, громади розглядаються як частину соціальної системи, де кожен елемент (інституція, організація, група) має свої функції, і вони взаємодіють між собою для забезпечення стабільності та розвитку системи. Ревіталізація тут розглядається як процес відновлення функцій громади, які були втрачені або занедбані.
Теорія спільнот та соціальних мереж	Інший теоретичний підхід до ревіталізації розглядає громади як спільноти, де важливу роль відіграє взаємодія мешканців. Тут акцент здійснюється на аналізі соціальних відносин та мереж внутрішньої комунікації. Відновлення спільноти та підтримка соціальних зв'язків може сприяти розвитку громади.
Демократія та участь громадян	Демократичні принципи та участь громадян в процесах ревіталізації грають важливу роль. Громадяни повинні мати можливість брати участь у прийнятті рішень, виражати свої погляди та ініціювати проекти, що впливають на їхню громаду. Цей підхід підкреслює важливість включеності та участі мешканців у формуванні майбутнього своєї громади.
Інтеграція і сталість	Ревіталізація не може бути лише тимчасовим явищем. Для досягнення сталого розвитку важливо розглядати ревіталізацію як частину загальної стратегії розвитку. Інтеграція ревіталізації у загальні плани і стратегії дозволяє забезпечити, що досягнуті результати будуть стійкими.
Інновації та технології	Сучасні технології та інновації можуть бути важливими інструментами у ревіталізації громад. Вони можуть поліпшувати доступ до інформації, надавати ефективні інструменти управління і моніторингу процесів розвитку, а також сприяти ефективному використанню ресурсів.
Фінансування та економічні аспекти	Фінансова складова ревіталізації грає важливу роль. Це включає в себе питання приваблення інвестицій, розробку бюджетних стратегій, розподіл ресурсів та ідентифікацію можливих джерел фінансування для розвиткових проєктів.

Завдяки аналізу цих ключових теоретичних аспектів ревіталізації територіальних громад можна розробити комплексні стратегії та політики, які враховують потреби і особливості кожної громади, сприяючи їхньому сталому розвитку і покращенню якості життя громадян.

За словами вченого Брендера Райана [5], існує два основних підходи до ревіталізації:

– top-down («зверху вниз» – те, що ініціюється владою, яка займається гострим соціальним дискомфортом у місті. Підходи «зверху вниз» відзначаються великим обсягом будівництва, високою вартістю та бажанням створювати яскраві проекти, які легко впізнати. У центрі міст будуються хмарочоси, стадіони, казино та масштабні будинки. Створюються і нові парки. Ці ініціативи, як правило, є державно-приватним партнерством і фінансуються урядом більше, ніж містом);

– bottom-up (проекти, ініційовані знизу. Це локальні культурні проекти, створення інкубаторів для розвитку інноваційної економіки та різноманітні ініціативи, призначені для тимчасового використання будівель та організації громадських просторів. Вони невеликі, бюджетні, творчі і створені місцевими учасниками з використанням місцевих матеріалів).

Після аналізу ряду різних публікацій стає очевидним, що більшість проектів ревіталізації зосереджені навколо:

- створення ресторанів та інших закладів харчування;
- створення закладів розміщення (як тимчасових, так і постійних);
- створення освітнього та наукового простору;
- створення закладів рекреації та дозвілля (включаючи активні);
- будівництво спортивних об'єктів;
- створення бізнес-центрів;
- багатоцільові проекти (що містять усі або деякі з вищезазначених типів).

Завданнями ревіталізації є: соціалізація простору та створення умов для розвитку міст; покращення екологічного стану та створення креативних елементів інфраструктури; створення нового простору для дозвілля та відпочинку населення; підвищення культурного та туристичного потенціалу; стимулювання економічного розвитку; охорона індустриальної та архітектурної спадщини; залучення інвестицій тощо. Оскільки збереження індустриальної та архітектурної спадщини є одним із найважливіших аспектів

ревіталізації, варто створити першочергову характеристику індустріальної спадщини як предмета дослідження.

Культурна спадщина людського роду (суспільства, держави, народу) – це сукупність предметів і явищ, які ілюструють або представляють історію, культуру (включаючи менталітет) і природу людського роду, ці об'єкти і явища зберігають пам'ять про все значуще події в минулому і теперішньому для їхнього майбутнього життя. Виходячи з вищезгаданої концепції, індустріальна спадщина – це сукупність об'єктів і явищ, пов'язаних з промисловістю, які за допомогою певних засобів виражають свою історичну та культурну цінність (значущість). Індустріальна спадщина держави є частиною її культурної спадщини (або природної спадщини), яка включає об'єкти та події технологічного походження та значення.

Найбільш відомі об'єкти історичної спадщини були визнані ЮНЕСКО всесвітньою спадщиною. Перелік цих об'єктів задокументовано у табл. 1.3 та візуалізовано у вигляді карти у рис. 1.1.

Таблиця 1.3

Об'єкти світової індустріальної спадщини

Країна	№	Об'єкт	Рік входу до списку ЮНЕСКО
Австрія	1	Залізниця Земмеринг	1998
Бельгія	2	Чотири суднопідйомники на каналі Дю-Сантр (Ля-Лув'єр та Ле-Рейкс, провінція Ено)	1998
	3	Неолітичні копальні кременю в Сп'єнні	2000
	4	Музейний комплекс видавництва та типографії Плантен-Моретюс (Антверпен)	2005
	5	Найбільші вугільні шахти Валлонії, включно Гран-Орню та Буа-дю-Люк	2012
Болівія	6	Гірничозаводське місто Потосі	1987
Велика Британія та Північна Ірландія	7	Айрон-Брідж	1986
Велика Британія та Північна Ірландія	8	Гірничопромисловий ландшафт Бленавон	2000
	9	Фабрики в долині річки Дервент	2001
	10	Фабричне селище Нью-Ланарк	2001
	11	Фабричне селище Солтейр	2001
	12	Гірничопромисловий ландшафт Корнуолла та Західного Девонширу	2006
	13	Акведук Понткісілте	2009

Продовж. табл. 1.3

Індія	14	Гірські залізниці Індії	1999, 2005
	15	Вокзал Чхатрапаті-Шиваджі, колишній Вікторія-Термінус (місто Мумбай)	2004
Індонезія	16	Спадщина видобутку вугілля Омбілін в Савалунто	2019
Іспанія	17	Район давнього золотовидобутку Лас-Медулас	1997
	18	Біскайський міст-транспортер (околиці міста Більбао)	2006
Італія	19	Фабричне селище Креспід'Адда	1995
	20	Івреа – промислове місто ХХ сторіччя	2018
Колумбія	21	Порт, укріплення та пам'ятки міста Картахена	1984
Мексика	22	Гірниче місто Гуанахуато з прилеглими рудниками	1988
	23	Ландшафт плантацій агави та старовинні підприємства з виготовлення текіли	2006
Нідерланди	24	Вітряні млини у районі Кіндердейк-Елсхаут	1997
	25	Парова насосна станція Вауда	1998
	26	Фабрика Ван Нелле у Роттердамі	2014
Німеччина	27	Старовинні рудники Раммельсберг та історичне місто Гослар	1992
	28	Залізорудний завод у місті Фьольклінген	1994
	29	Стара вугільна шахта Цольферайн у місті Ессен	2001
	30	Фабрика Фагус в м. Альфельд	2011
	31	Гірничодобувний район Ерцгебірге (разом з Чехією)	2012
Норвегія	32	Брюгген, старовинна верф у Бергені	1979
	33	Гірничопромислове місто Рьорус	1980
	34	Індустріальна зона Рьукан-Нутоден	2015
Польща	35	Королівські соляні шахти у Величці та Бохні	1978
	36	Свинцеві, срібні та цинкові шахти в Тарнавські Гури та його гідравлічна підземна система управління	2017
	37	Кшеменки – район видобутку полосатого кремнію	2019
Словаччина	38	Гірниче місто БанськаШтявниця	1993
Уругвай	39	Індустріальний ландшафт Фрай-Бентос	2015
Фінляндія	40	Деревопереробна фабрика у Верлі	1996
Франція	41	Королівський соляний завод в Арк-е-Сенан	1982
	42	Кам'яновугільний басейн в регіоні Нор-Па-деКале	2012
Чехія	43	Місто й рудники Кутна Гора	1995
	44	Гірничодобувний район Ерцгебірге (разом з Німеччиною)	2012
Чилі	45	Виробництва селітри Хамберстон і Санта-Лаура	2005
	46	Шахтарське місто Сьюелл	2006
Швеція	47	Залізробний завод Енгельсберг	1993
	48	Військово-морський порт Карлскруна	1998
	49	Гірничопромисловий район Велика Мідна гора, місто Фалун	2001
	50	Радіостанція Варберг	2004
Японія	51	Срібні копальні ІваміГінзан	2007
	52	Шовкоткацька фабрика Томіока	2014
	53	Об'єкти промислової революції періоду Мейдзі: металургія, суднобудування та вугільна промисловість	2015

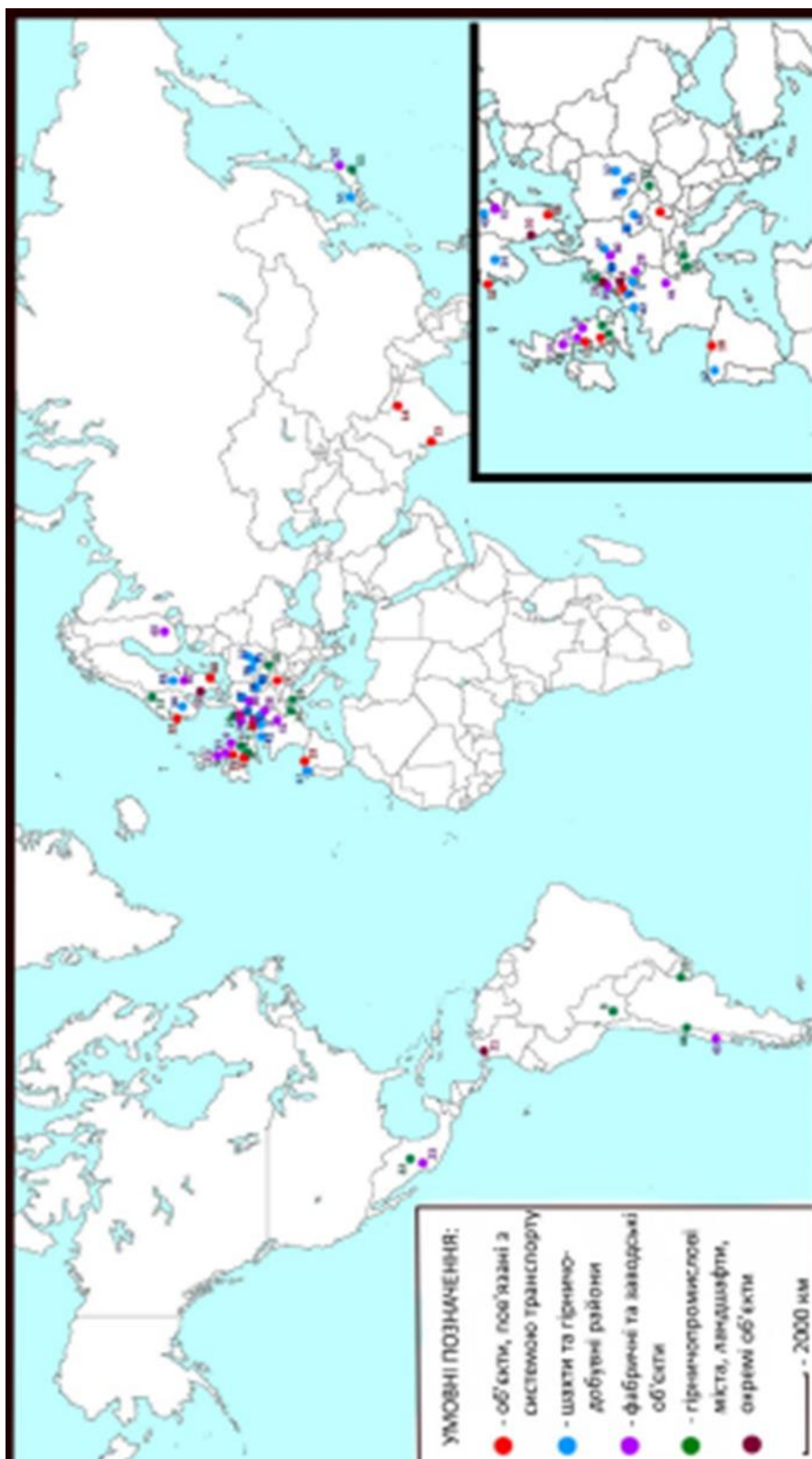

Рис. 1.1 Карта ревіталізованих об'єктів, включених до світової індустриальної спадщини ЮНЕСКО

Кожна цифра відображає порядковий номер позначеного об'єкту таблиці «Об'єкти світової індустриальної спадщини» у табл. 1.3.

Інші об'єкти класифіковано за напрямом їх ревіталізації та описано у табл. 1.4 (дані систематизовано А.П. Броневицьким) [3].

Найбільш яскраві приклади історичної спадщини, пов'язаної з промисловістю, – це фундаменти покинутих заводів, кар'єрів та інших споруд, які виведені з експлуатації. Ці об'єкти мають значне історичне чи культурне значення. Зазвичай їх оновлюють і реконструюють, щоб повернути їх первинний вигляд і стан, а також створити безпечне середовище для відвідувачів. На місці такого типу об'єктів, як правило, будуються музеї, музеї під відкритим небом та інші культурні заклади, ці заклади або демонструють первісне призначення об'єкта, або його історію, яка, як правило, відображається в галузі, яка там розвивалася. Ще один підхід до розвитку цих об'єктів – ревіталізація культури чи історії. На його місці можна побудувати безліч різноманітних закладів: від ресторанів до центрів розваг. Але неодмінною вимогою ревіталізації є необхідність збереження самобутності цього об'єкта. Тобто, якщо це основа шахти копри, вона повинна підтримувати пов'язане з нею атмосферне середовище.

Коли процес ревіталізації застосовується до промислової спадщини, результати помітні, оскільки вони, якщо їх монетизувати, мають значну фінансову вигоду завдяки своїй автентичності, унікальності та, звісно, бренду, який зазвичай асоціюється з основним напрямком діяльності установи.

Результати ревіталізації промислової спадщини можуть переростати в не лише фінансову вигоду через їхню автентичність, унікальність та асоціації з брендом установи. Цей процес також є критичним для створення стійкої культурної спадщини, яка сприяє зміцненню ідентичності та спільної свідомості в місцевих громадах. Зокрема, відновлення і збереження історичних об'єктів не лише підвищує привабливість місцевості для туристів та інвесторів, але й збагачує культурний ландшафт, спонукаючи до вивчення минулого та виявлення глибокого розуміння спадщини для майбутніх поколінь.

Таблиця 1.4

Напрями проєктів ревіталізації

Напрямок проєкту	Приклади в світі	Приклади в Україні
Створення закладів харчування	Ресторан на башні Bolt Tower в м. Острава (Чехія)	Мегамаркет – Петрівка (Київ)
Створення закладів постійного розміщення	Житлові квартали м. Острава (Чехія), Лілль (Франція), Лодзь (Польща)	Loft House Podol (Київ)
Створення закладів тимчасового розміщення	Готель Intercontinental Shanghai Wonderland (Шанхай, Китай), BigCityHostel (Польща)	Fairmont Grand Hotel Kyiv (Київ)
Створення інноваційних музеїв та виставкових залів	Музей сучасного мистецтва у м. Рубе (Франція), музей ABS в Мадриді (Іспанія), Виставкова зала Централе Монтемартіні на місці однойменної електростанції у Римі (Італія)	«Мистецький Арсенал» (Київ), Art Craft Oil (Кривий Ріг)
Створення культурного простору	Гавань Kunststad в Амстердамі (Нідерланди), культурна Фабрика Полімер в Таллінні (Естонія), «Sarnufabrika» у Ризі (Латвія), Фабрика Тшчініу Варшаві (Польща), Концертний зал «Гонг» (Чехія)	Арт-завод «Платформа» (Київ), Арт-завод «Механіка» (Харків)
Створення освітнього та наукового простору	Heineken Experience (Нідерланди)	Арт-фонд «Ізоляція» (Донецьк), «Промприлад. Реновація» (Івано-Франківськ)
Створення об'єктів дозвілля та відпочинку (в тому числі і активного)	Парк розваг «Wunderland Kalkar» у м. Калькар, ландшафтний парк «Дуйсбург-Норд» (Німеччина)	Променада-центр (Київ)
Створення спортивних об'єктів	«Альте Фабрік» (Німеччина), Спортивний комплекс міста Рубе (Франція)	Skalodrom (Кривий Ріг)
Створення торговельних осередків	Торговий комплекс «Мануфактура» у Лодзі (Польща)	«ГородОК» (Київ)
Створення ділових осередків	Бізнес-центр «MONOPOLIS» (Лодзь, Польща)	UNIT.City (Харків), «Бізнес Сіті» (Житомир)
Поліфункціональні проєкти	Шахта «Цольферайн» (Німеччина)	«Адреналін» (Луцьк)

Така ревіталізація стає основою для створення життєвого середовища, де поєднуються минуле, сучасне та майбутнє, сприяючи не лише економічному розвитку, але й духовному збагаченню суспільства.

1.2. Світовий розвиток ревіталізації: досвід та перспективи

На етапі розвитку постіндустріального суспільства зростає кількість великих підприємств, які часто виводяться з експлуатації. Такі підприємства знаходяться в центрі міста. Як наслідок, по всій території з'явилися непрацюючі підприємства, через що постало питання правильного використання цих територій. Проте місцевий економічний розвиток базується на двох принципах, керуючись якими можна значно підвищити ефективність використання цих територій. Такий підхід вимагає використання принципів креативності та гнучкості, що дозволяють ефективно використовувати земельні ресурси колишніх промислових об'єктів, спрямовуючи їх на задоволення суспільних потреб та створення благоприємного середовища для розвитку місцевих громад.

Науковці та практики стверджують, що ревіталізація є одним із інструментів вирішення екологічних та інфраструктурних проблем у містах та регіонах. Вони зазначають, що економічна безпека міста знаходиться під загрозою через слабкий соціокультурний потенціал, однофункціональність колишніх промислових зон міста та антропогенне навантаження на навколишнє середовище [3; 6].

Через активну урбанізацію чи історичні причини деякі райони знаходяться поблизу міських центрів і часто мають достатньо розвинену інфраструктуру навколо них. Інструменти ревіталізації повинні бути запроваджені для реабілітації територій, де структурна деградація ускладнює міський та регіональний розвиток.

Перші спроби ревіталізації були розпочаті в Сполучених Штатах і Європі протягом 1950-х і 1960-х років. Найбільш успішними прикладами ревіталізації в країнах світу є: потужний діловий центр Лондона, який збудовано на місці попереднього морського порту [7]; Парк Хай-Лайн у Нью-Йорку, який розташований на місці старої міської траси та кілька інших прикладів [8].

Рис. 1.2. The City of London

Рис. 1.3. The High Line Park

Найбільшим вираженням позитивного впливу ревіталізаційних процесів на розвиток території є досвід оновлення Гонконгу, який був промисловим центром Китаю, але наприкінці ХХ століття було вирішено перенести промислові потужності на материковий Китай, тому що це було більш сприятливим для забезпечення необхідних ресурсів для економічного розвитку. Після цього багато колишніх промислових об'єктів Гонконгу залишилися позаду, і питання їх використання стало проблемою. Влада вирішила перетворити занедбані об'єкти на сучасні бізнес-простори та виставкові зали шляхом активної ревіталізації. Таким чином, сучасний Гонконг є одним із найвпливовіших фінансових і ділових центрів у світі та має найбільшу кількість корпоративних штаб-квартир в Азії.

Рис. 1.4. Сучасний Гонконг

Дослідження реалізованих у світі проектів ревіталізації показало, що більшість промислових об'єктів зараз є багатофункціональними центрами, тобто об'єктами, які виконують численні соціальні функції. Незважаючи на це, є також успішні центри, які функціонують поодиноко, як, наприклад,

зерновий елеватор у Норвегії, який переобладнали у багатоповерховий будинок.

У дев'яності роки влада Осло вирішувала, що робити з місцевими елеваторами, які вже не працювали. Чиновники думали переобладнати будівлю під житловий будинок. Спочатку там планували побудувати готель, але згодом будівлю перетворили на студентський гуртожиток Sio Silo [9]. Ця величезна будівля, яка спочатку використовувалася для зберігання зерна, була перетворена на 16-поверховий будинок з 226 шикарними квартирами. На перший погляд вони невеликі, але завдяки округлим стінам і світлу з усіх боків кімнати виглядають просторими.

Рис. 1.5. Sio Silo

Сілезький музей у Катовіце є гарним прикладом ревіталізації та створення публічного простору [10]. Складається з двох частин. Перша знаходиться в будівлі колишнього Гранд Готелю, а друга, більш цікава, знаходиться під землею. Музей заснований на вугільній шахті, яка припинила роботу в 1990-х роках. Проєкт реалізує австрійське агентство Riegler Riewe

Architekten. Вони створили парк над землею та виставкову площу під землею, доповнену спеціально збереженим гірничим обладнанням. Йдеться про ефективніше відображення цих артефактів, а відтак і історії міста.

Рис. 1.6. Silesian Museum

Gasholder – це великий резервуар для зберігання природного газу. Багато з них збереглися в Європі, оскільки природний газ протягом століть був одним із основних джерел опалення та освітлення будинків [11]. З часом і розвитком технологій будівлі газосховища залишилися занедбаними. Лише в останні два-три десятиліття міста почали їх відбудовувати. Найкращим прикладом відродження подібних об'єктів можна вважати Великобританію. Три чавунні бензобаки біля станції Кінгс-Крос стоять ще з 19 століття. Вони набули само собою зрозумілого статусу культурної спадщини. Офіс Wilkinson Eyre знав це, реалізуюючи проекти трансформації. Фахівці залишили суть і автентичність будівлі, але надали їй нового значення: житло високого класу. Так виник Gasholders London – комплекс із 145 квартир, вартість яких починається від 800 тисяч фунтів стерлінгів.

Рис. 1.7. Gasholders London

HafenCity у Гамбурзі можна вважати одним із найамбітніших проєктів регенерації в Європі [12]. Його реалізація почалася в 1997 році і триватиме до 2025 року. Проте вже можна оцінити результати. У 16 столітті Гамбург став комерційним центром Європи з виходом до моря, а порт Хавензіц став центром, що приваблює купців з усього світу. Така ситуація тривала до кінця 20 століття: порт почав втрачати позиції перед технічним прогресом, і люди почали розвивати покинуті склади та майстерні для задоволення власних потреб. Місто вирішило модернізувати територію, зберігши її історичну спадщину. HafenCity тепер є місцем, де люди живуть, відкривають офіси, зустрічаються за кавою або відвідують концерти в красивій будівлі Elbphilharmonie.

Рис. 1.8. Квартал Хафенсіті в Гамбурзі

Гельсінкі дуже добре знають, як організувати культурні простори. Влада створила кластер, до якого увійшли музеї, магазини, громадські організації та ресторани. Найприємніше те, що для цього не потрібно нічого будувати. У 1939 році в місті з'явився «kaapelitehdas», що в перекладі з фінської – кабельна фабрика [13]. Компанія виробляла кабелі більше 40 років, поки не закрилася наприкінці 1980-х років. На початку 2000-х влада Гельсінкі викупила будівлю і перетворила її на культурний центр. Однак Kaapelitehdas приваблює не тільки своїм культурним змістом. Також це відмінний бізнес, який може щорічно приносити в бюджет мільйони євро, адже тут можна орендувати приміщення для будь-якого заходу.

Рис. 1.9. Каарелитехдас

За останні 30–40 років ревіталізація стала досить поширеною в Європі і стала одним з основних напрямків розвитку мегаполісів. Найбільш успішні світові проєкти ревіталізації викладені у табл. 1.5 (Укладено авторами за матеріалами Беляєва Я. [14] та Мехтієв Р. [15]).

Україна, в тому числі і столиця, має значний потенціал у перетворенні напівзакинутих промислових об'єктів на функціональні та сучасні простори. Ця ініціатива може стати ключовим аспектом у зміні міського середовища, відкривши нові можливості для розвитку сучасних громад. Використання цих об'єктів для створення громадських просторів, місць для проживання та бізнесу, парків та музеїв може зробити їх центром життя та притягнути увагу громадян.

Однак, перетворення територій промислових комплексів на житлові або комерційні зони зберігаючи їхню історичну цінність, може бути складним завданням. Будівельні норми та планування можуть стати перешкодою, оскільки збереження старих структур може потребувати значних зусиль та

ресурсів. Часто зруйнування та спорудження чогось нового є більш простим шляхом.

Таблиця 1.5

Успішні світові проєкти ревіталізації

Місце знаходження, рік ревіталізації	Первинний об'єкт	Назва проєкту	Результат ревіталізації
Монреаль, Кве-бек, Канада (П'єр Е. Леклерк 2007 р.)	Фабрична будівля	780 Brewster	Багатоповерховий житловий офісний будинок. Будівля має сертифікат LEED Silver, який присуджується найкращим проєктам у категорії «зелене будівництво». Ремонт цієї п'ятиповерхової будівлі площею 12 тис. кв. м., виконано з дерева та цегли, ставши яскравим прикладом екологічного дизайну.
Лодзь, Польща (британська Virgile & Stone та французька Sud Architectes, 1999 р., 2002–2006 рр.)	Текстильна мануфак-тура Ізраїля Познанського	Торговельно-розважальний центр «Manufaktura»	Великий громадський простір, одна з найбільших торгово-розважальних зон Європи (площа 27 га). Він поєднує в собі торгово-розважальний центр, кілька музеїв, другу за величиною площу в Польщі, готель і торговий центр з магазинами, книгарнями, ресторанами і кафе, більярдом, боулінгом, казино і паркінгом і найдовшим в Європі фонтаном (300 метрів), театр, 15-зальний кінотеатр, дитячий ігровий центр та експериментальний зал, наука – це весело, і кожен може перевірити свій інтелектуальний рівень та почуття гумору. Для любителів активного відпочинку є скейт-парк, ковзанка, стіна для скелелазіння, арена для лазертагу, танцювальна студія та фітнес-клуб. Як найуспішніший проєкт постіндустріального ренесансу «Manufaktura» отримав кілька престижних архітектурних та соціальних нагород у Польщі та Європі.
Мадрид, Іспанія Марія Лангаріта та Віктор Наварро, 2000–2014 рр.)	Лісопильний завод La Serrería Belga	Medialab Prado	Комунікаційний центр медіа-мистецтва в Мадриді, а також дослідницька лабораторія. Тут проводять експерименти, демонстрації, семінари, зустрічі, конференції, семінари, дебати та виставки.

Продовж. табл. 1.5

Місце знаходження, рік ревіталізації	Первинний об'єкт	Назва проєкту	Результат ревіталізації
Мадрид, Іспанія (Хосе Лопес Салаберрі, Arranguren & Gallegos, 2010 р.)	Колишня броварня	ABC Museo – арт-центр	Багатофункціональні простори: музей, виставки, офісні поверхи, конференц-зали, реставраційні майстерні, книжковий магазин та багато інших цікавих місць. У музеї ABC зберігаються цінні експонати іспанської газети ABC.
Люксембург (Jo Coenen Architects, з 2000 р. до теп. ч.)	Люксембурзький металургійний завод	Esch Belval	Нові кафедри Люксембурзького університету, нові кампуси, багатофункціональні міські квартали, бібліотеки, музеї, дощові канали, парки. Триває багатофункціональна забудова, включаючи різні типи будівель, сучасні двори, активний перший поверх і привабливі комерційні приміщення, квартири та таунхауси.
Люксембург (віденська архітектурна компанія AllesWirdGut)	Люксембурзький металургійний комбінат	Громадський парк	Шахти, заводи та комбінат з обладнанням та масивними спорудами залишилися на своїх місцях, лише додалися рослини, лавки та інші паркові атрибути
Тель-Авів, Ізраїль (Azrieli Group, 2011–2019 рр.)	Колонія Сарона	Комплекс Сарона	У районі, де розташовані хмарочоси Сарона, розташований ринок Сарона, який став найбільшим гастрономічним центром міста. Займає площу 8700 квадратних метрів, де працює близько 100 ресторанів і продуктових магазинів на будь-який смак. Ринок, музей «Східних ароматів, смаків і характерів», місце для розваг і шопінгу.

Втім, цікавість та попит на проєкти, які зберігають аутентичність та характер колишніх промислових споруд, зростає. Під час розробки зон промислової забудови, архітекторам варто враховувати не лише архітектурні аспекти, а й культурні особливості та історичний контекст. Це допоможе створити простір, який би відповідав потребам та бажанням сучасних громад та одночасно відтворював багатство спадщини для майбутніх поколінь.

1.3. Успішний досвід довоєнної ревіталізації об'єктів в Україні

Якщо країни-лідери «повторного використання» колишніх промислових територій займаються цим протягом 30-40 років, то Україна почала брати участь у цій сфері лише в останні 10 років.

Промисловий комплекс України має значний вплив на виробничу структуру країни, але більшість підприємств були побудовані за часів Радянського Союзу, тому зараз вони є як морально, так і матеріально неефективними. Радянська спадщина, великі обсяги промислової забудови, велика кількість закинутих промислових об'єктів і територій – все це сприяло розвитку промислової спадщини на території держави. Регіонами-лідерами за кількістю історичних об'єктів, пов'язаних з промисловістю, є Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Харківська області, а також територія Донбасу.

Незважаючи на наявність тенденцій у розповсюдженні індустріальної спадщини по країні, об'єкти, придатні для ревіталізації, поширені по країні в цілому. Деякі з них уже ревіталізовано та включено в нову справу. Задokumentувавши найкращі приклади ревіталізації в нашій країні, оцінимо потенціал додаткової ревіталізації промислових об'єктів. Успішні проекти довоєнної України структуровані у табл. 1.6 (укладено авторами за матеріалами: Красовська З. [16]; Авдєєв О. [17]; Левченко О., Біркентале В. [18]).

Першим значним підприємством, яке ревіталізували в Україні, став завод ізоляційних матеріалів у Донецьку, який у 2010 році було перетворено на фонд «Ізоляція Арт» [19]. Першим проектом, за який взявся цей фонд, стала виставка «1040 метрів під землею» про підземне життя шахтарів, яку створив китайський художник Цай Го-Цян [20], який був художнім керівником візуальних ефектів і спецефектів Олімпійських ігор у Пекіні. Однак, через військові дії на сході України, який стався у 2014 році, фонд було переведено до Києва.

Таблиця 1.6

Успішні проєкти ревіталізації у довоєнній Україні

Місце знаходження, рік ревіталізації	Первинний об'єкт	Назва проєкту	Результат ревіталізації
Донецьк (2010 р.), Київ (2015 р.), Україна	Виробництво мінеральної вати; Київський суднобудівний завод	«IZONE» («Ізоляція»)	Галереї, виставкові центри, конференц- та концертні зали, студії, магазини, кафетерії
Київ, Україна (2014 р.)	Шовковий комбінат	Арт-завод «Платформа»	Коворкінги, майстерні, галереї, концертні та фестиваліні простори
Львів, Україна (2015 р.)	Завод медичної апаратури	«ReZavod»	Офіси, майстерні, галереї, триповерхова фотостудія
Одеса, Україна (2015 р.)	Амфітеатр під відкритим небом	«Зелений театр»	Екологічна ферма (виращування овочів), відкритий лекційний зал, дитячий майданчик
Херсон, Україна (2017 р.)	Машинобудівний завод	«Urban CAD»	Простір для фестивалів, виставок, концертів, конференцій та благодійних акцій
Київ, Україна (2017 р.)	Київський мотозавод	«Unit city»	Платформа для розвитку креативного бізнесу
Івано-Франківськ, Україна (2018 – тепер. час)	Завод промислового обладнання	«Промприлад. Реновація»	Простір для реалізації комерційних та соціальних ініціатив

Наступним проєктом, який завершили у 2014 році, став Арт-завод «Платформа» [21], розташований на території колишнього Дарницького шовкового комбінату. Це комплекс, який поєднує бізнес, музику, культуру, технології, моду, освіту та інші аспекти креативної економіки. Загальна площа становить 120 000 квадратних метрів. Його закриті ділянки ідеально підходять для проведення невеликих виставок, занять і заходів, а площа під відкритим небом – для великих концертів і вечірок. Примітно, що успіх Арт-заводу «Платформа» сприяв популяризації концепції «ревіталізації індустрії» в Києві в останні роки. Ревіталізація часто пов'язана з цією громадською

зоною столиці. Успіх проекту призвів до дискусії щодо потенціалу та практичності перетворення закинутих промислових зон на сучасні громадські простори та зони відпочинку.

Рис. 1.10. Арт-завод «Платформа» у Києві

Також у столиці, на території колишнього київського мотозаводу, створено UNIT.City [22], який вважається першим в Україні інноваційним парком, місцем, де є система інфраструктури та бізнес-середовище, що сприяє розвитку технологій, бізнесу і творчої індустрії. Тут мають намір створити територію площею 25 гектарів, де будуть простори для співпраці, десятків науково-дослідних установ і забудований мікрорайон з розвиненою інфраструктурою. На території парку діє безкоштовна школа програмування UNIT.Factory [23].

Іншим яскравим прикладом відродження є Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький Арсенал» [24], створений з ініціативи Президента Ющенка на виконання Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 березня 2005 року № 49-р. розташований на території Старого арсеналу, колишнього цеху з виробництва боєприпасів, ремонту та

зберігання. Оновлення «Арсеналу» — це співпраця між девелоперською компанією UDP [25] та A Development [26]. «Перед нами стояло унікальне завдання – перетворити промислову зону на громадський простір для міського життя, а також делікатно підійти до пам’яток архітектури», – розповідає Андрій Войтко, генеральний директор AVG Group [27].

Історія Київської кондитерської фабрики почалася в 1886 році. Біля Деміївського цукрового заводу купець Валентин Єфімов заснував невелике підприємство. «Деміївська парова фабрика шоколаду і цукерок» [28] виробляла шоколад, драже, карамель, мармелад, пастилу, джем, пряники, чайне печиво. За наступні 20 років виробництво збільшилося, фабрика стала відомою за межами Києва, її цукерки отримали високе визнання на виставках у Європі. У Радянському Союзі компанія була націоналізована і перейменована в «Підприємство Карла Маркса». У 1956 році фабрика створила знаменитий Київський торт, який нині визнано символом міста Києва. У 1996 році завод увійшов до складу корпорації Roshen [29], а в 2014 році керівництво вирішило розділити виробничі потужності між Вінницею та Борисполем. У промзоні на Деміївці вирішили розділити частину виробничих потужностей, в одній із будівель – офіс компанії. Дати другий шанс пустим промисловим будівлям і вдихнути в них нове життя.

Громадський простір на «Roshen Plaza» [30] почали забудовувати на місці колишньої промислової зони. Тут розташовані парк і зона відпочинку, ці зони також будуть коворкінгами. У зимовий сезон на площі працює новорічне містечко «ROSHEN Winter Village». Тут заливають величезну порожню ковзанку, ставлять ялинку і влаштовують святкування Різдва. Навколо ковзанки розміщаються вуличні продавці їжі. Створення парку з фонтаном і ковзанкою було задумано ландшафтною командою «In Situ» з Ліона. Адаптацію проєкту виконали київський офіс «AER» [31] та студія ландшафтно-архітектури «KOTSIUBA» [32]. Одним із завдань проєкту було зробити територію колишнього заводу доступною для відвідувачів.

Київський завод з виробництва гумових і латексних виробів у Голосіївському районі був створений у 1956 році. Виробляв комплектуючі для автомобілів, сільського господарства та іншої побутової техніки, а також іграшки для дітей. Територія мала п'ять різних виробничих зон: транспортну зону, електротехнічну зону, механічний цех, парову ферму, три складські зони та лабораторію. У 2000-х завод провалювався і суд повернув його територію місту через несплату за договором оренди. Пізніше її призначили на аукціон, а на початку 2016 року занедбану промзону придбала компанія «FORUM», яка займається переобладнанням промтериторій трохи більше 18 років. Серед її ініціатив – перетворення колишніх виробничих цехів Київської взуттєвої фабрики на вулиці Пимоненка на бізнес-центр «FORUM». Ініціаторами ревіталізації виступили архітектори «SYNECTIC A» – Віктор Герасименко, Дмитро Петрук та Богдан Рохманіко [33]. Вони вирішили перетворити зруйновану фабрику на сучасний кампус для офісної роботи, заснований на популярному американському стилі корпоративного та студентського житла. Крім того, архітектори намагалися зберегти оригінальність ділянки, а також зробити її придатною для майбутніх мешканців. На території, що перевищує 30 000 квадратних метрів, реконструйовано всі будинки та збудовано кілька нових споруд на місці існуючих будівель, тротуарів та громадських зон, спроектовано майже всі вхідні групи та під'їзди. Окрім офісних приміщень, у «City Garden» є фітнес-клуб, ресторани, кав'ярні, великий внутрішній паркінг, альтанки для відпочинку, гойдалки, гамаки, амфітеатр з подушками, сад і газон розміром з футбольне поле. Крім того, тут багато зелені. Тут також оздобили дахи споруд і побудували на них тераси.

У Харкові місцем розташування колишнього паровозобудівного заводу було обрано Арт-завод «Механіка» [34], цей простір присвячений культурі та творчості і має загальну площу 20 000 квадратних метрів. Його відродження почалося у 2016 році. Мета проекту – створити єдиний простір, що сприятиме реалізації креативних, неординарних ідей, які об'єднують молодих та обдарованих особистостей. Є місце для художників, фотографів, театралів,

музикантів, скульпторів, дизайнерів, спортсменів. Цьому сприяє заводська атмосфера, індустріальний стиль лофт, таємничі механічні створіння.

Рис. 1.11. Арт-завод «Механіка» у Харкові

Ще одним кроком у ревіталізації Харкова є незвичайна локація міста – «Fabrika.space» [35], яка має велику івент-зону, робочий простір і бар. Команда, відповідальна за сам простір, ІТ-команда компанії «Pics.io» [36], називає його «центром натхнення, місцем для ідей і місцем якісного відпочинку». Особливість цієї території полягає в тому, що вона побудована навколо колишнього заводського комплексу «Союзсортсемоощ». Будівля, яка була побудована в 1933 році, розташована майже в центрі Харкова, в 500 метрах від площі Конституції. З його даху відкривається вид на Благовіщенський собор. До 1960-х років діяв цех класифікації та зберігання сільськогосподарських культур цільового призначення. З кінця 90-х будівля була в жалюгідному стані: не було ні опалення, ні комунікацій. Минуло багато років, а покинутою будівлею в центральній частині міста ніхто не опікувався. Поки його відновлення не було делеговано команді «Pics.io».

Місто Львів має великий досвід відновлення промислових споруд. Одним із найвідоміших нових місць для бізнесу у Львові є «!FESTrepublic» [37], у цьому закладі є виробничі приміщення та місце для відвідувачів. Його творець – холдинг емоцій «!FEST», створений у 2007 році. Сьогодні «!FESTrepublic» – це простір, який ревіталізує занедбані промислові будівлі та демонструє, що туристичний інтерес Львова не обмежується центральною частиною міста.

Рис. 1.12. «!FESTREPUBLIC» у Львові

Позитивним прикладом є проєкт «ReZavod» у Львові [38], громадська ініціатива, спрямована на ревіталізацію занедбаної промислової зони. За останні кілька років було створено кілька ініціатив на базі компанії радіоелектронного медичного обладнання, конструкторського бюро «Ночу Рау», інженерів «BetaLab» та лабораторії вторинної переробки «Zelenew». На даний момент створено близько 60 «резидентів», що в 10 разів перевищує кількість працівників. Це архітектори, дизайнери, пекарі, фотографи, музиканти, друкарі, стилісти, викладачі та інші. Його підхід – поєднання

творчості та бізнесу. Для підприємців нова ідея завжди важлива, особливо для творчих особистостей або компаній, які хочуть зрозуміти та реалізувати процеси бізнесу. Ця співпраця є життєво необхідною через ранній розвиток креативного сектору в Україні та відсутність державної підтримки.

Ще одна будівля в місті Івано-Франківськ належить «Промприлад. Реновація» [39] – інноваційний центр на базі радянського заводу приладобудування. Це приклад того, як вперше занедбане підприємство перетворили на сучасний бізнес-кластер, який включає участь громадянських інвестицій. Він функціонує на місці зустрічі чотирьох різних сфер регіонального розвитку: нової економіки, міського планування, сучасного мистецтва та освіти. Це проєкт у сфері інвестування впливу, де інвестори одночасно вкладаються в соціальний вплив на регіон та отримання частини доходу у вигляді дивідендів.

У південній частині України провідні приклади ревіталізації розташовані в «Urban Cad» [40] у Херсоні, створеному на місці попереднього вентиляційного підприємства машинобудівного заводу. Його офіційне відкриття відбулося 1-2 липня 2017 року. Ідея створення цього об'єкту виникла у Віталія Білоброва та Андрія Ткаченка, президентів громадської організації «Ми – Херсонці». Вирішили створити арт-простір, куди б можна було запрошувати друзів, рідних та гостей міста, а також планували проводити інші цікаві заходи.

В Одесі компанія «SAGA Development» [41] розпочала реалізацію масштабного проєкту «ART KVARTAL City Space» [42] на території 2,38 гектари. Проєкт спрямований на створення багатофункціонального кварталу, який матиме шість різних функцій. Зокрема, торговий кластер матиме гіпермаркет площею 7000 квадратних метрів, магазини, що спеціалізуються на різних видах продукції загальною площею 7300 квадратних метрів і фермерський ринок. Розважальний район включатиме продовольчий ринок, пішохідну зону з ресторанами та кав'ярнями, барами та нічними клубами. Будівництво проєкту передбачає створення бізнес-секції з загальним

простором та офісним приміщенням. У дитячому кластері буде дитячий розвиваючий центр та ігровий клуб загальною площею 3200 квадратних метрів. Спортивно-оздоровчий сектор складатиметься з фітнес-клубу, СПА-зони та детокс-центру загальною площею 8200 квадратних метрів. Крім того, «ARTKVARTAL CitySpace» пропонує квартири, які займатимуть половину площі.

Процес ревіталізації є не лише можливістю перетворення старих промислових об'єктів, але й ключовим етапом у зміні міського середовища та відновленні культурної спадщини. Україна має великий потенціал у використанні своєї історії, традицій та архітектурних перлин для створення інноваційних просторів, які відповідають потребам сучасного суспільства.

Нові концепції та підходи до ревіталізації відкривають шлях до творчого використання старих об'єктів і відтворення значущості для сучасних громад. Спільні зусилля громадян, місцевих влад, бізнесу та архітекторів спрямовані на створення більш стійкого, культурно насиченого та функціонального середовища для життя та розвитку.

Зрештою, ревіталізація в Україні є показником важливості збереження культурної спадщини та розвитку міст у гармонії з їхнім минулим. Це відкриває шлях до нових можливостей та сприяє підтримці культурного багатства країни для нас та наступних поколінь.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

2.1. Вплив військового конфлікту на стан територіальних громад

24 лютого 2022 року в Україні почалися події, які спричинили одне з найбільших соціально-політичних потрясінь в історії країни – війну на території України. Конфлікт між урядом та проросійськими силами призвів до трагічних наслідків, включаючи втрати людських життів, матеріальних збитків і серйозне зруйнування інфраструктури.

У період з 2022 року внаслідок війни загинули тисячі цивільних мешканців та бійців. Значну частину втрат склали мирні жителі, що стали жертвами обстрілів, вибухів, артилерійських обстрілів та інших бойових дій. Крім того, багато людей зазнали травм різного ступеня важкості, що суттєво вплинуло на їхнє фізичне та психічне здоров'я.

На жаль, війна також призвела до серйозних економічних збитків для країни. Україна частково позбавлена можливості розвивати свою економіку через руйнування інфраструктури: автомобільних доріг, мостів, електростанцій, фабрик та інших об'єктів. Це спричинило значні втрати в галузі промисловості, сільського господарства та інших галузях економіки.

Культурна спадщина була також пошкоджена через знищення пам'яток історії та культури. Цінні історичні споруди, музеї, пам'ятники, археологічні рештки – все це потрапляло під обстріли та було пошкоджено або знищено.

Важливо відзначити, що війна має значний вплив на соціальний розвиток України. Місцеві жителі змушені залишати свої домівки через загрозу безпеки, що призвело до внутрішньо переміщених осіб та розповсюдження гуманітарної кризи.

Під час вторгнення Росії в Україну було зруйновано майже 4,5 тис. житлових будинків, близько 550 навчальних закладів, понад 100 медичних закладів та ще понад тисячу об'єктів культурної інфраструктури. «Руський

мир» також знищив кілька українських міст: не залишилося нічого, крім руїн, а кремлівські пропагандисти триумфально проголосили їхнє «визволення». Деякі населені пункти вже не відбудовуватимуть. Нижче наведено інфографіку «Слово і Діло» [43] – які міста повністю чи частково зруйнувала війна.

Рис. 2.1. Зруйновані міста України, «Слово і діло»

Більшість міст, які були майже повністю (на 80-90%) зруйновані, розташовані на території Донбасу, куди російські окупанти прийшли під виглядом «захисту».

Один із найвиразніших прикладів руйнівних дій окупантів – Маріуполь, який був підданий бомбардуванню минулої весни. Унаслідок цього було зруйновано половину житлових будинків та 90% інфраструктури міста. Нині російські війська видаляють залишки пошкоджених будівель, намагаючись замести сліди своїх злочинів.

У Луганській області внаслідок бойових дій практично повністю були зруйновані Северодонецьк, Попасна, Рубіжне, Щастя та Кремінна. Менше

постраждав Лисичанськ, де влада оцінює руйнування інфраструктури та житлового фонду на 60%.

На Донеччині майже повністю зруйновані Волноваха, Вугледар, Мар'їнка та Лиман. Соледар фактично знищено, після боїв місто залишилося у руїнах, коли українські війська відійшли з нього недавно.

Найнапруженіша ситуація зараз у Бахмуті на Донеччині. Місто зазнало руйнувань на рівні 60% через постійні обстріли; газу, води та електрики там практично немає. Однак навіть у таких умовах там залишається близько 6,5 тисяч мешканців.

Також внаслідок окупації Харківської області сильно постраждали міста, які вже були звільнені – Куп'янськ та Ізюм. Після відходу з Херсона у листопаді 2022 року російські війська щодня обстрілюють Ізюм, внаслідок чого пошкоджено 30-40% будівель.

Щорічно 18 квітня в Україні відзначають День пам'яток історії та культури. Починаючи з початку повномасштабної війни Росії проти України, наслідком наступу окупантів та безвибіркових ракетних ударів ворога стало пошкодження чи знищення численних об'єктів цивільного та культурного значення для України.

Наприклад, за чотири дні після початку масованого наступу Росії, 28 лютого, директорка Вишгородського історико-культурного заповідника, Влада Литовченко, повідомила про пожежу історико-красознавчого музею в районному центрі Іванкові Київської області. У цьому музеї зберігалось близько двох з половиною десятків творів всесвітньо відомої художниці Марії Примаченко. Зазначимо, що частина картин на той момент перебувала на виставці в Одеському художньому музеї, а іншу частину врятували місцеві мешканці.

Рис. 2.2. Іванківський історико-краєзнавчий музей

Це було лише початком систематичного знищення культурних пам'яток України російськими окупантами. Вже на початку березня минулого року кількість пошкоджених культурних об'єктів від російської агресії стрімко збільшилася.

«В результаті ракетно-бомбових ударів, нанесених російськими військами по містам Харків та Чернігів, численні пам'ятки архітектури та історії виявилися частково зруйнованими та пошкодженими. Серед них – будівля кінотеатру ім. Щорса у центрі Чернігова, історична споруда школи на вулиці Шевченка в Харкові, а також дерев'яна Покровська церква кінця ХІХ століття в селі В'язівка на Житомирщині. Інформація також зафіксувала локальні пошкодження через російські бомбардування таких архітектурних шедеврів, як Успенський собор у Харкові та ансамбль Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові. Неспроможність відокремити громадські та культові споруди від пошкоджень свідчить про бездоганну невибірковість обстрілів,

що стали безперечними ознаками воєнних злочинів Російської Федерації проти української культурної спадщини.» – це було відзначено у заяві Міністерства культури та інформаційної політики України [44].

На другий місяць повномасштабної війни, ЮНЕСКО засвідчувало руйнування 53+ об'єктів культурної спадщини. Але на сьогоднішній день, міжнародна організація ЮНЕСКО документує пошкодження 274 об'єктів, серед яких: 117 релігійних об'єктів; 27 музеїв; 98 будівель історичної та/або мистецької цінності; 19 пам'ятників; 12 бібліотек; 1 архів [137].

Рис. 2.3 Донецький академічний обласний драматичний театр у Маріуполі, знищений прямим влучанням російської бомби

В Україні зафіксовано понад 664 зруйнованих та пошкоджених об'єкти культурної спадщини. За даними військових адміністрацій, документовані наступні пошкодження або руйнування: 211 архітектурних пам'яток; 186 об'єктів архітектури та містобудування; 179 історичних пам'яток; 18 об'єктів історії монументального мистецтва; 17 об'єктів містобудування та монументального мистецтва; 16 пам'яток археології. Серед них повністю

зруйновано щонайменше 24 об'єкти, частково пошкоджено 523, а ступінь пошкодження ще 115 пам'яток потребує уточнення [136].

Представники повідомляють: «ЮНЕСКО впроваджує разом із своїми партнерськими організаціями механізм незалежної скоординованої оцінки даних в Україні, включаючи аналіз супутникових знімків, згідно з положеннями Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройних конфліктів 1954 року».

За даними організації, найбільше постраждали культурні об'єкти в таких областях України: Донецькій – 78, Харківській – 55, Київській – 38, Луганській – 33, Чернігівській – 17. Руйнування також відбулися у Сумській, Запорізькій, Одеській, Херсонській, Миколаївській, Житомирській, Вінницькій, Дніпропетровській та Львівській областях.

Війна триває, тому статистика постійно поглиблюється. Наслідки тимчасової окупації деяких територій ще не повністю відомі через обмежений доступ до цих областей.

Сума прямих збитків, завданих інфраструктурі України під час війни, на 24 березня склала \$63 мільярди або 1,8 трлн гривень.

За оцінками Мінекономіки та KSE Institute [46], загальні втрати української економіки внаслідок війни, як прямі, так і непрямі (включаючи зменшення ВВП, зупинення інвестицій, втрату робочої сили, додаткові витрати на оборону та соціальну підтримку тощо), оцінюються від \$543 мільярдів до \$600 мільярдів.

З початку військової агресії Росії 24 лютого було пошкоджено, зруйновано або захоплено принаймні 4431 житловий будинок, 92 заводи/підприємства, 378 навчальних закладів, 138 закладів охорони здоров'я, 8 цивільних аеропортів та 10 військових аеродромів, а також 7 ТЕС/ГЕС та інші об'єкти. Данні структуровані у табл. 2.7 [47].

Проект спрямований на оцінку втрат фізичної інфраструктури України через наслідки війни, зокрема руйнування житлових будинків, комунальних, дорожніх, залізничних мереж, а також освітніх та медичних закладів. Крім

того, в рамках цього проєкту проводиться оцінка фінансової вартості зазначених втрат. На даний момент проєкт не охоплює загальну оцінку економічних збитків, яка включала б не лише прямі втрати інфраструктури, а й низку «побічних» економічних втрат, таких як припинення роботи значної кількості підприємств, втрата житла та робочих місць сотнями тисяч людей, припинення інвестицій, а також зменшення споживчого попиту громадян та інші.

Таблиця 2.1

Втрати економіки України від пошкодження фізичної інфраструктури (у разі повного руйнування об'єктів), з початку воєнних дій

Об'єкти інфраструктури	Кількість, одиниць	Загальні втрати, млн дол. США
Дороги	8265	\$27 546
Житлові будинки	4431	\$13 452
Цивільні аеропорти	8	\$6 816
Заводи, підприємства	92	\$2 921
Заклади охорони здоров'я	138	\$2 466
Атомні електростанції	1	\$2 416
Залізнична інфраструктура та рухомий склад	н/д	\$2 205
Мости та мостові переходи	260	\$1 452
Порти та портова інфраструктура	2	\$622
Заклади середньої та вищої освіти	378	\$601
Адміністративні будівлі	35	\$574
Військові аеродроми	10	\$390
Літак Ан-225 «Мрія»	1	\$300
Торгово-розважальні центри	11	\$188
Релігійні споруди	44	\$150
Культурні споруди	42	\$144
Дитячі садочки	165	\$133
Теплові та гідроелектростанції	7	\$101
Інше		\$412
РАЗОМ		\$62 889

Незважаючи на всі ці втрати та збитки, український народ продовжує боротьбу за мир та відновлення країни. Міжнародне співробітництво та гуманітарна допомога від інших країн і організацій стали важливими факторами в реабілітації та відновленні постраждалих територій.

Загалом, війна в Україні спричинила величезні людські страждання, втрати і збитки. Проте дух нації залишається непохитним, а бажання відновити мир продовжує визначати шлях для майбутнього України.

Україна у воєнний період потребує не лише військових зусиль, а й систематичної ревіталізації, яка охоплює широкий спектр аспектів життя країни. Це важливий етап відновлення та будівництва майбутнього, що дозволить Україні вибратися із складної ситуації та розвиватися далі.

2.2. Програми та ініціативи реабілітації та відновлення територіальних громад в умовах війни

Ревіталізація в Україні у воєнний період є важливим завданням, оскільки конфлікт та воєнна ситуація можуть значно вплинути на різні сфери життя країни. Реалізація ревіталізаційних заходів в умовах воєнного конфлікту вимагає комплексного підходу та врахування специфіки ситуації [140].

Однією з основних сфер, яку слід реанімувати в період війни, є економіка. Знищення інфраструктури, зменшення виробництва та міграція населення можуть призвести до серйозних економічних проблем. Ревіталізація економіки у воєнний час передбачає відновлення інфраструктури, стимулювання підприємництва та розвиток нових галузей, що можуть забезпечити сталість економіки.

Також важливою частиною ревіталізації є соціальна сфера. Війна часто веде до розриву соціального зв'язку та погіршення умов життя населення. Надання соціальної підтримки, реабілітація постраждалих, відновлення освіти та медичних послуг стають важливими завданнями для ревіталізації суспільства.

У воєнний період важливо приділяти увагу також політичним аспектам. Забезпечення стабільності, врегулювання конфлікту та відновлення довіри

між різними соціальними групами є ключовими завданнями для ревіталізації політичного процесу.

Необхідно враховувати, що успішна реалізація ревіталізаційних заходів в умовах війни вимагає співпраці різних галузей влади, громадськості та міжнародних партнерів. Тільки відповідальний та об'єднаний підхід може забезпечити стабільність та відновлення країни в умовах воєнного конфлікту.

Додатково, важливим аспектом ревіталізації в умовах війни є забезпечення безпеки та стабільності. Це передбачає не лише ведення військових операцій, але й впровадження ефективних заходів безпеки для цивільного населення. Контроль над територією, забезпечення правопорядку та захист прав людини є важливими аспектами, які сприяють ревіталізації в умовах воєнного конфлікту [138].

Також важливою складовою є інформаційна політика та комунікації. У військовий період дезінформація та паніка можуть стати серйозними загрозами для стабільності суспільства. Реалізація ефективної інформаційної стратегії, включаючи прозорість і відкритість з боку влади, може сприяти покращенню довіри громадян та міжнародної спільноти.

Крім того, розвиток гуманітарних програм, спрямованих на відновлення соціально-економічної ситуації, надання гуманітарної допомоги та підтримка внутрішньо переміщених осіб, також є необхідними аспектами ревіталізації в умовах воєнного конфлікту.

Усі ці заходи повинні базуватися на принципах сталого розвитку та враховувати потреби всіх верств населення, зокрема вразливих груп, таких як діти, жінки та люди з інвалідністю.

Загалом, успішна реалізація ревіталізації в умовах війни вимагає від влади, громадськості та міжнародних партнерів спільних зусиль та відданості ідеї відновлення та побудови майбутнього, навіть у найважчих обставинах.

Завершально, важливою складовою ревіталізації в умовах війни є міжнародна підтримка. Співпраця з міжнародними організаціями,

державами-партнерами та гуманітарними організаціями може надати значний ресурсний та експертний вклад у відновлення країни.

Крім того, необхідно звертати увагу на питання врегулювання конфлікту та миру. Політичні переговори, дипломатичні зусилля та активна участь міжнародних посередників можуть сприяти припиненню військових дій та створенню умов для успішної ревіталізації [139].

Враховуючи всі ці аспекти, важливо розуміти, що реалізація ревіталізації в умовах воєнного конфлікту є складним завданням, яке вимагає довготермінового планування, координації та співпраці всіх суб'єктів. Водночас, успішна ревіталізація може стати показником сили та стійкості суспільства в умовах випробувань, а також внести вагомий внесок у майбутнє країни.

На шляху реалізації ревіталізації в умовах війни, роль громадськості стає надзвичайною. Залучення громадян до процесів відновлення, врахування їхніх думок та потреб, сприяє активізації суспільства та створенню відчуття спільності.

Окрім цього, ефективна система моніторингу та оцінки впливу ревіталізаційних заходів дозволяє адаптувати стратегії в реальному часі. Наявність механізмів звітності перед громадськістю та партнерами сприяє прозорості та ефективності проведених заходів.

Не останню роль грає і освіта. Інформування громадян про цілі та перспективи ревіталізації, виховання в дусі взаємоповаги та взаємодопомоги сприяє формуванню єдиної національної ідентичності та підтримує зусилля на шляху до відновлення.

Усі ці аспекти, які охоплюють економічні, соціальні, політичні та культурні виміри, взаємодія різних суб'єктів та глибоке врахування потреб громадян, роблять реалізацію ревіталізації в умовах воєнного періоду вельми складним, але важливим завданням. При цьому, успішна реалізація цих заходів може стати фундаментом для стабільності, розвитку та миру в майбутньому [140].

У 2022 році Фонд Відродження пережив найважчий, але водночас найрезультативніший період у своїй історії. Навіть у складних умовах воєнного конфлікту надавали рекордну кількість грантів та іншої допомоги для розвитку українського громадянського суспільства. Підтримали 811 проєктів, що охопили як громадські організації, так і різноманітні установи. Загальна сума фінансування громадянського суспільства у 2022 році перевищила 18 мільйонів доларів [48].

Сотні тисяч українців, що постраждали від війни, отримали гуманітарну допомогу, сотні організацій отримали підтримку для реалізації своїх проєктів, тисячі захисників – амуніцію, техніку, пальне тощо.

Фонд здійснював діяльність у різноманітних напрямках – від закупівлі ліків та харчових наборів до культурної дипломатії та міжнародної адвокації. Далі наведені окремі найважливіші проєкти, які фонд реалізував.

Європейська інтеграція. Фонд вніс вагомий внесок у підтримку успішних заходів щодо моніторингу та реалізації Угоди про асоціацію та набуття Україною статусу кандидата в Європейському Союзі. Коли Україна у лютому 2022 року подала заявку на членство в ЄС, грантоотримувачі фонду, такі як «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій» [49], «Суспільство та довкілля» [50], активно сприяли заповненню анкет для оцінки прогресу інтеграції України у внутрішній ринок ЄС та її готовності до вступу.

Аналітичний центр «Нова Європа» [51] провів успішну адвокаційну кампанію в країнах-членах ЄС, намагаючись надати аргументи та підтримку країнам-членам для сприяння намірам України щодо членства та розширення підтримки в умовах ворожого втручання, розглядаючи це як спільний безпековий інтерес демократичного світу. У червні 2022 року Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, отримуючи позитивні відгуки та визнання від українських урядовців за внесок громадянського суспільства у цей важливий етап української історії.

Також, за фінансової та організаційної підтримки Фонду, Центр «Нова Європа» успішно провів дводенний 1st Accession Exchange Forum [52] у Києві. Форум призначався для обміну досвідом стосовно процесу вступу країн-кандидатів до ЄС, обговорення передових практик, нових ідей та уроків, а також вивчення можливостей у відносинах між Європейським Союзом, країнами Східної Європи та Західних Балкан. Форум відвідали керівництво Офісу Президента України, Представник Європейського Союзу в Україні та численні експерти та посадовці високого рівня.

Відбудова України. Фонд активно брав участь у розпочатті дискусій щодо перспектив відновлення України. Такі обговорення відбувалися як на внутрішньому рівні країни, так і на міжнародних форумах. Конференція Фонду під назвою «Зі стійкості до відновлення» [53] стала однією з найбільш масштабних подій громадського сектору протягом восьми місяців війни, збираючи понад двісті учасників. Більше деталей про саму конференцію та висловлені погляди можна знайти у матеріалах Європейського простору [54] та Громадського простору [55].

Фонд також долучався до окремих заходів у рамках Міжнародної конференції з питань відновлення України, що відбулася у Лугано у липні та подібної конференції у Берліні у жовтні [56]. Фонд продовжує надавати напрямки та пропозиції щодо перспектив відновлення. Зокрема, Фонд є співавтором Маніфесту українського громадянського суспільства щодо Відновлення (декларація Лугано) [57] та спільно з Фундацією Відкритого Суспільства розробив аналітичну записку з рекомендаціями щодо організації процесу відновлення України.

Крім того, Фонд підтримав ГО «Антикорупційний штаб», яка запустила новий онлайн-інструмент – Карту відновлення та руйнувань [58]. На цій карті аналітики реєструють об'єкти, які вже вдалося відновити після руйнувань або пошкоджень, завданих у результаті війни Росії проти України. Наразі мапа містить вже понад тисячу таких будівель, загальна сума відновлення яких перевищує 1 млрд гривень.

У квітні 2022 року Фонд також брав участь у організації Міжнародної конференції «Наслідки війни: переосмислення майбутнього громадянського суспільства» у Варшаві [59]. Ця конференція об'єднала ключові зацікавлені сторони: організації громадянського суспільства України, а також Польщі, Словаччини, Румунії, країн Балтії, представників місцевих органів влади України, національних та міжнародних донорів з метою визначення поточних пріоритетів, пошуку спільної мови та визначення першочергових кроків для відбудови та розвитку громадянського суспільства України.

Під час цієї конференції Міжнародний фонд «Відродження» організував три панельні дискусії: «Порядок денний міжнародного громадянського суспільства до кінця війни та після», «Чи досяжна справедливість після війни? Яка архітектура правосуддя може запобігти повторенню», «Як збільшити міжнародну допомогу Україні: координація пріоритетів спільноти донорів».

Просування України через її культуру. Фонд активно працював, щоб передати інформацію про Україну та реальність війни на різноманітних міжнародних платформах. Одним із напрямів сприяння українській агенді стали культурні ініціативи.

Одним із цих проєктів було проведення триєнале сучасного українського мистецтва «Український Зріз» [60] у Каунасі (Литва) під символічною темою «Ukraine! Unmuted», яка нагадує вислів Сократа: «Заговори, щоб я тебе побачив». Проєкт тривав протягом листопада і включав в себе виставку, перформативний блок, дискусійну програму та збірку есе. Кураторами візуального напрямку виступили Влодко Кауфман і Сергій Петлюк, а кураторкою дискусійної програми стала Оксана Форостина. Мета проєкту полягала у підвищенні видимості та зрозуміння української культури.

У вересні в рамках Українського Фестивалю в Торонто «Bloor West Village Toronto Ukrainian Festival» відбулася прем'єра виставки «Ukraine: Land of the Brave» [61]. Мета цієї виставки полягала у показі світові правди

про війну через використання документальних матеріалів у повністю занурюючих технологіях, щоб допомогти зрозуміти почуття українців.

Імерсивні виставки дозволяють відвідувачам не лише спостерігати за картинами чи відео, але й переживати події як учасники. Ці технології ґрунтуються на ефекті присутності, де відеоряд демонструється на стінах, підлозі чи у форматі 360 градусів.

Український інститут у співпраці з Міжнародним фондом «Відродження» підготував публічну програму «Деколонізація мистецтва. За межами очевидного» [62] – міждисциплінарну програму Українського павільйону на 59-й міжнародній виставці мистецтва Венеційського бієнале Молоко мрій. Це сприятиме залученню митців, кураторів, публічних інтелектуалів, дослідників та широкої аудиторії.

Серія дискусій, виступів і зустрічей спрямована на деколоніальний погляд на Україну та Східну Європу як відповідь на російську агресію українському суспільству та культурному життю у зміненому геополітичному та культурному середовищі.

За підтримки Фонду та Європейського Союзу, Український інститут спільно з EdEra створили безкоштовний англomовний онлайн-курс «Ukrainian Culture: Understanding the Country and Its People» [63]. Десять науковців з різних галузей презентують десять тем, які охоплюють ключові аспекти української культури. Цей курс, доступний 18-ма мовами, містить короткі та інформативні відеолекції та додаткові ресурси, спрямовані на поглиблене вивчення України.

Український інститут, спільно зі студією онлайн-освіти EdEra, розпочали безкоштовний онлайн-курс про історію Криму та кримських татар «Crimea History and People» [64]. Мета курсу – розкрити історію та культуру кримських татар, зосередитися на їхній боротьбі за повернення на батьківщину та зрозумінні їхнього місця у світі.

За підтримки Міжнародного фонду «Відродження» у Харкові 23–25 вересня пройшов триденний літературний фестиваль «П'ятий Харків»,

організований Харківським Літературним музеєм та українським поетом Сергієм Жаданом.

Метафора «П'ятий Харків» [65] походить від відомого лінгвіста, почесного харків'янина Юрія Шевельова. Цей фестиваль є платформою для обговорення майбутнього міста, місцем, де висловлюють свої мрії, бажання та бачення.

Також, експерти Програми «U-LEAD з Європою» [66] склали підбірку актуальних грантових можливостей для органів місцевого самоврядування (ОМС) у часи воєнного конфлікту. Далі наведені кілька прикладів, що актуальні на 2023 рік.

1. ZMINA: Rebuilding. Перша хвиля національних субгрантів

Пріоритети конкурсу включають: зосередження на розвитку стійкості у воєнний та повоєнний час, збереженні та розвитку ідентичностей, сенсів та цінностей, відновленні та дослідженні нових соціальних норм і відносин між людьми, деколонізації, створенні нових культурних наративів, культурних методів планування урбаністичної та архітектурної відбудови, розвитку громад і т.д.; сфокусованість на унікальній ролі культурного та креативного сектору у соціальному та економічному розвитку країни; залучення загалом до участі в представленні повоєнного майбутнього та формуванні уявлення суспільства щодо бажаного вигляду громад, інфраструктури, відносин суспільних норм, залученням також локальних громад; досягнення результатів у вигляді конкретних творчих форм, що мають фізичний прояв та можуть бути поширені серед інших локальних громад.

Участь можуть приймати: індивідуальні заявники, які представляють український культурний та креативний сектор, юридичні особи (державні або приватні), які представляють організації українського культурного та креативного сектору, включаючи управління культури; муніципальні та державні заклади культури та освіти, які працюють на національному та місцевому рівнях.

2. Конкурс грантів на підтримку дослідницьких ініціатив ОГС

Пріоритети конкурсу включають: дослідження тематики євроінтеграції відповідно до пріоритетів Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС [134]; дослідження тематики повоєнного відновлення; дослідження діяльності організацій громадянського суспільства під час війни; дослідження у сфері технічних спроможностей ОГС-заявника або інших ОГС.

Можливі напрямки реалізації проєктів:

Перемога: підтримка міжнародної коаліції; адвокація зброї та фінансової підтримки; протидія російській гібридній агресії у міжнародних інституціях та академічних колах; підтримка ЗСУ; справедливий суд над воєнними злочинцями; покарання Росії та компенсації для потерпілих.

Раннє відновлення: допомога ВПО; гуманітарна допомога; соціальна згуртованість; відбудова; реабілітація та невідкладна психологічна допомога;

Економіка: адвокація реформ для лібералізації; перезапуск переміщених бізнесів; просвіта важливості економічної свободи та підприємницької ініціативи;

Демократія: доступ до інформації; участь у прийнятті рішень; підтримка громадянського суспільства та культури волонтерства; свобода слова, розвиток незалежних медіа;

Безпека: фізична (укриття, системи сповіщень, домедична допомога); психологічна, цифрова;

Національна ідентичність: освіта, культура, протидія пропаганді, фейкам, іпсо; молодіжна робота; громадянська просвіта;

Спільнота, спільноти: розвиток культури партнерства (довкола спільних цілей, на базі спільних цінностей); відновлення тяглості спадщини з діаспорою; ветеранський рух, соціальна згуртованість.

Участь можуть приймати громадські, неприбуткові організації та організації, які мають досвід аналітичної роботи.

3. Сприяння участі жителів громад у процесах відбудови України

Пріоритети цього конкурсу полягають у сприянні активної участі мешканців громад у процесах відновлення України на місцевому рівні,

забезпеченні їхньої залученості до прийняття рішень щодо відновлення та забезпеченні прозорості та підзвітності у цьому процесі.

У конкурсі можуть брати участь громадські організації, громадські спілки, органи самоорганізації населення (ОСН) та благодійні організації, чий представники мають не менше, ніж однорічний досвід практичної роботи на місцевому рівні, застосування інструментів місцевої демократії, а також володіють знаннями та навичками у питаннях відновлення, прозорості та підзвітності.

Реабілітація та відновлення територіальних громад у контексті воєнного конфлікту є однією з найважливіших і складних завдань для сучасного суспільства. Програми та ініціативи, спрямовані на відновлення та реабілітацію, мають величезне значення як на етапі негайного реагування на кризові ситуації, так і на подальших етапах відновлення.

Важливим аспектом є підтримка громадських організацій та місцевих ініціатив, які сприяють створенню позитивних змін у зруйнованих територіях. Розробка і впровадження програм та проєктів реабілітації мають бути орієнтовані на потреби місцевого населення, сприяти відновленню інфраструктури, соціальних послуг, економіки та психологічного благополуччя людей.

Ключовими факторами успішної реабілітації є співпраця між владою, міжнародними організаціями та місцевими громадами, а також залучення ресурсів, знань та досвіду для підтримки відновлення. Збереження культурної спадщини, створення нових можливостей для розвитку та відновлення соціально-економічної стабільності є важливими аспектами успішної реабілітації громад.

На шляху до відновлення та реабілітації територій важливо не лише відновити фізичну інфраструктуру, а й підтримати психологічний, емоційний та соціокультурний аспекти для забезпечення повного відновлення територіальних громад.

2.3 Проблеми та перспективи ревіталізації в умовах воєнного конфлікту

Умови воєнного конфлікту є важливим чинником, що впливає на можливості та перспективи ревіталізації будь-якої території, оскільки війна негативно впливає на всі сфери життя суспільства. Ревіталізація, як процес оживлення, відновлення та розвитку, в умовах військових дій стає викликом через велику кількість проблем, які необхідно вирішувати. Однією з основних проблем є фізична руйнація інфраструктури: військові дії призводять до зруйнування доріг, мостів, шкіл, медичних установ та інших об'єктів, що ускладнює процес відновлення. Більшість ресурсів та фінансів спрямовуються на негайні потреби, що ускладнює завершення відновлювальних робіт.

Таблиця 2.2

Основні напрями відновлення інфраструктури в умовах воєнного конфлікту в Україні

Напрямок	Сутність
Відновлення транспортної інфраструктури	Важливим завданням є відновлення доріг, мостів та залізничних мереж для забезпечення безперешкодного переміщення людей та товарів. Це сприятиме покращенню умов життя населення та зростанню економічних можливостей у зруйнованих районах.
Реконструкція житлового фонду та соціальних об'єктів	Важливою частиною процесу є відновлення шкіл, лікарень, культурних центрів та інших соціальних об'єктів, які постраждали від військових дій. Це допоможе відновити нормальне життя та забезпечити необхідні соціальні послуги для місцевого населення.
Реставрація енергетичної та водопостачальної інфраструктури	Відновлення електромереж, водопровідних систем та каналізації є ключовими завданнями для покращення умов життя та створення сприятливих умов для розвитку після воєнного конфлікту.
Сприяння розвитку малих підприємств та економічне оживлення	Залучення інвестицій у створення нових робочих місць, підтримка підприємництва та розвиток малого бізнесу допомагають зміцнити економіку та знизити рівень безробіття в постраждалих регіонах.
Участь громадськості та місцевих жителів	Залучення місцевого населення до процесу відновлення є ключовим елементом успішного відновлення. Активна участь місцевих громад може сприяти ефективнішому використанню ресурсів та потребам самої спільноти.

Для України відновлення фізичної інфраструктури у зоні конфлікту вимагає комплексного підходу та великих зусиль з боку уряду, міжнародних партнерів та громадянського суспільства. На цьому етапі відновлення зазнало певних успіхів, але величезний обсяг руйнувань ще потребує серйозних інвестицій та ресурсів для повноцінного відновлення.

Відновлення фізичної інфраструктури в умовах воєнного конфлікту в Україні – це складний та тривалий процес, який потребує системності, координації зусиль та значних інвестицій. Однак успішне відновлення цих систем може сприяти зміцненню стійкості та розвитку постраждалих регіонів, створюючи передумови для мирного та стабільного майбутнього.

Для України відновлення фізичної інфраструктури у зоні конфлікту вимагає комплексного підходу та великих зусиль з боку уряду, міжнародних партнерів та громадянського суспільства. На цьому етапі відновлення зазнало певних успіхів, але величезний обсяг руйнувань ще потребує серйозних інвестицій та ресурсів для повноцінного відновлення.

Основні напрями відновлення інфраструктури в умовах воєнного конфлікту в Україні:

Відновлення транспортної інфраструктури: важливим завданням є відновлення доріг, мостів та залізничних мереж для забезпечення безперешкодного переміщення людей та товарів. Це сприятиме покращенню умов життя населення та зростанню економічних можливостей у зруйнованих районах.

Реконструкція житлового фонду та соціальних об'єктів: важливою частиною процесу є відновлення шкіл, лікарень, культурних центрів та інших соціальних об'єктів, які постраждали від військових дій. Це допоможе відновити нормальне життя та забезпечити необхідні соціальні послуги для місцевого населення.

Реставрація енергетичної та водопостачальної інфраструктури: відновлення електромереж, водопровідних систем та каналізації є ключовими

завданнями для покращення умов життя та створення сприятливих умов для розвитку після воєнного конфлікту.

Сприяння розвитку малих підприємств та економічне оживлення: залучення інвестицій у створення нових робочих місць, підтримка підприємництва та розвиток малого бізнесу допомагають зміцнити економіку та знизити рівень безробіття в постраждалих регіонах.

Участь громадськості та місцевих жителів: залучення місцевого населення до процесу відновлення є ключовим елементом успішного відновлення. Активна участь місцевих громад може сприяти ефективнішому використанню ресурсів та потребам самої спільноти.

Відновлення фізичної інфраструктури в умовах воєнного конфлікту в Україні – це складний та тривалий процес, який потребує системності, координації зусиль та значних інвестицій. Однак успішне відновлення цих систем може сприяти зміцненню стійкості та розвитку постраждалих регіонів, створюючи передумови для мирного та стабільного майбутнього.

Другою важливою проблемою є гуманітарна криза: війна часто викликає вимушене переміщення населення, збільшення кількості біженців та внутрішньо переміщених осіб, порушення прав людини та загострення проблеми доступу до медичної допомоги та освіти.

Гуманітарна криза та соціальні проблеми, що виникають внаслідок воєнного конфлікту на території України, є серйозними викликами для місцевого населення та країни в цілому. Ця ситуація виникла після початку конфлікту в Донецькій та Луганській областях України у 2014 році та продовжує впливати на багато аспектів життя суспільства і нині, під час повномасштабного вторгнення.

Україна активно працює над розв'язанням цих проблем шляхом залучення гуманітарної допомоги від міжнародних організацій, розвитку програм соціальної підтримки, створення тимчасових житлових умов для переміщених осіб, та психологічної підтримки для тих, хто постраждав від військових подій. Проте, вирішення цих проблем потребує тривалого та

комплексного підходу, що включає координацію дій міжнародних та внутрішніх організацій, громадськості та уряду.

Таблиця 2.3

Основні аспекти гуманітарної кризи та соціальних проблем українського суспільства у зоні конфлікту

Аспект	Сутність
Вимушене переміщення населення	Військові дії призвели до великого числа біженців та внутрішньо переміщених осіб. Люди були змушені залишити свої домівки через загрозу безпеці та пошкодження житла, що створило гострі проблеми з проживанням, забезпеченням їжі, медичного обслуговування та інших базових потреб.
Погіршення умов життя	Військові дії призвели до зниження якості життя мешканців зони конфлікту. Знищення інфраструктури (дороги, електромережі, водопровід) та обмеженість доступу до основних послуг (освіта, медицина) спричинили погіршення умов життя для місцевого населення.
Психологічні та психосоціальні проблеми	Військовий конфлікт призвів до стресу, тривоги та травматичних подій для багатьох мешканців. Події війни залишають негативний слід на психіку людей, особливо дітей та жінок, що може впливати на їхнє психічне та емоційне здоров'я.
Порушення прав людини	Військові конфлікти часто супроводжуються порушенням прав людини, включаючи випадки насильства, примусові зникнення, пограбування та інші злочини проти цивільного населення.
Ускладнення доступу до освіти та медичної допомоги	Часті випадки руйнування шкіл, лікарень та медичних установ призвели до обмеження доступу до освіти та медичних послуг, що впливає на розвиток та здоров'я мешканців.

Шляхи покращення гуманітарної ситуації та вирішення соціальних проблем в Україні в умовах воєнного конфлікту вимагають комплексного підходу та спільних зусиль з боку уряду, міжнародних організацій, громадськості та місцевого населення. Декілька ключових шляхів вирішення цих проблем:

Гуманітарна допомога та координація зусиль: важливо забезпечити постійний потік гуманітарної допомоги для постраждалих, включаючи харчування, ліки, одяг та матеріальну допомогу. Координація зусиль між урядом, міжнародними гуманітарними організаціями та громадськими

ініціативами є ключовим аспектом для ефективної доставки допомоги та запобігання подвійного виділення ресурсів.

Відновлення інфраструктури та житлових умов: необхідно активно працювати над відновленням руйнівної інфраструктури та забезпеченням доступу до безпечного житла для переміщених осіб. Реконструкція доріг, мостів, шкіл, лікарень та житлових будівель є пріоритетними завданнями.

Психологічна підтримка та реабілітація: надання психологічної допомоги та підтримки для осіб, які постраждали від війни, особливо для дітей, жінок та вразливих груп, є важливою складовою покращення гуманітарної ситуації.

Забезпечення освіти та медичних послуг: розвиток доступу до якісної освіти та медичних послуг для всіх верств суспільства, включаючи зруйновані райони, є критично важливим для покращення умов життя.

Зміцнення співпраці та участь громадськості: активна участь місцевого населення, громадських організацій та активістів у процесі прийняття рішень, плануванні та реалізації програм відновлення є важливою для врахування конкретних потреб та сприяння успішному відновленню.

Продовження міжнародної підтримки: надання Україні міжнародної підтримки, включаючи фінансову, технічну та політичну допомогу, є важливим для покращення ситуації в зоні конфлікту та реалізації програм відновлення.

Ці шляхи не лише сприятимуть поліпшенню гуманітарної ситуації в Україні в умовах воєнного конфлікту, але й стануть фундаментом для стійкого розвитку та зміцнення соціально-економічної ситуації у постраждалих районах.

Третя проблема пов'язана зі сферою економіки: воєнний конфлікт призводить до знищення виробництва, розрухи підприємств, припинення зовнішньої торгівлі, що призводить до зменшення доходів населення та зростання безробіття.

Воєнний конфлікт на сході України спричинив серйозні економічні труднощі та розруху в регіоні, що має значний вплив на всю країну в цілому. Негативні економічні наслідки воєнного конфлікту проявляються у різних сферах, інформація з цього приводу структурована у табл. 2.10

Таблиця 2.4

Негативні економічні наслідки воєнного конфлікту

Сфера	Наслідки
Втрати виробництва та економічні збитки	Економічна активність у зоні конфлікту значно зменшилася через зруйнованість інфраструктури, припинення роботи підприємств та втрату ринків збуту. Це спричинило значні економічні збитки як для місцевих підприємств, так і для всього національного господарства.
Зменшення інвестицій та зростання безробіття	Конфлікт спричинив зниження рівня інвестицій у зоні конфлікту та підвищення ризику для бізнесу. Це призвело до збільшення безробіття та погіршення економічної активності в регіоні.
Зниження соціального рівня життя та погіршення благополуччя	Загальний рівень життя в зоні конфлікту значно зменшився через втрату доступу до основних життєвих потреб, обмеження в можливостях зайнятості та розвитку бізнесу.
Збільшення бюджетного тягаря	Держава змушена виділяти значні бюджетні кошти на військові витрати, гуманітарну допомогу, відшкодування збитків і відновлення постраждалих територій. Це створює значний тиск на економіку та фінансову стабільність країни.
Загроза економічної стабільності та розвитку регіонів	Конфлікт впливає на розвиток та потенціал економічного зростання не лише у зоні прямого конфлікту, а й у сусідніх регіонах. Він може сповільнювати розвиток інших галузей та стати перешкодою для вкладення капіталу та розвитку інфраструктури.

Для подолання економічних труднощів та розрухи в умовах воєнного конфлікту в Україні потрібні комплексні заходи:

Реконструкція інфраструктури та підтримка підприємств: відновлення руйнівної інфраструктури та підтримка підприємств у зоні конфлікту є критично важливим для відновлення економічної активності.

Створення умов для інвестицій та розвитку бізнесу: запровадження спеціальних економічних зон, сприяння розвитку малих та середніх підприємств, підтримка інвестицій може стимулювати відновлення економіки.

Гуманітарна допомога та підтримка вразливих груп населення: Забезпечення гуманітарної допомоги, особливо для вразливих груп населення, сприяє покращенню їхнього благополуччя та зменшенню економічних труднощів.

Сприяння політичній та соціальній стабільності: запровадження реформ у сфері управління, боротьба з корупцією, підтримка мирного врегулювання конфлікту є важливими для створення сприятливих умов для економічного розвитку.

Ці заходи можуть допомогти у подоланні економічних труднощів та розрухи в Україні, але їх успішна реалізація вимагає часу, координації зусиль та співпраці всіх зацікавлених сторін.

Незважаючи на ці складнощі, є деякі перспективи для ревіталізації в умовах воєнного конфлікту. Однією з них є необхідність міжнародної співпраці: об'єднання зусиль країн, міжнародних організацій та громадських ініціатив є ключовим чинником для успішної ревіталізації. Надання гуманітарної допомоги, обмін досвідом та технологіями сприяють швидшому відновленню.

Перспективи для ревіталізації в Україні в умовах воєнного конфлікту суттєво пов'язані з необхідністю міжнародної співпраці. Міжнародна співпраця в цьому контексті є важливим фактором для успішного вирішення гуманітарних, економічних та соціальних проблем, які виникли через воєнний конфлікт.

Ось кілька аспектів, які показують необхідність та переваги міжнародної співпраці в контексті ревіталізації в Україні:

Гуманітарна допомога та ресурси: міжнародні організації та країни-партнери можуть надавати значну гуманітарну допомогу, фінансові ресурси, медичні та гуманітарні послуги, що значно полегшить ситуацію з постраждалими від війни.

Економічна підтримка та інвестиції: міжнародні інвестиції та технології можуть стати критичними для відновлення економіки в регіонах, які

постраждали від конфлікту. Інвестиції з-за кордону можуть стимулювати відновлення підприємств, створення робочих місць та покращення життя мешканців.

Експертна підтримка та технічна допомога: міжнародні експерти можуть допомогти в розробці та реалізації програм відновлення, наданні консультацій та навчанні місцевих кадрів, що сприятиме ефективному впровадженню необхідних проєктів.

Дипломатичні зусилля для мирного врегулювання конфлікту: міжнародні спільноти можуть виступити посередниками та сприяти мирному врегулюванню конфлікту, що створить сприятливі умови для відновлення та розвитку постраждалих регіонів.

Підтримка реформ та стабілізація політичного середовища: міжнародна співпраця може сприяти проведенню реформ у сфері управління, зміцненню правової системи та забезпеченню стабільності, що важливо для ефективного відновлення та розвитку.

У цілому, міжнародна співпраця в умовах воєнного конфлікту в Україні є ключовим фактором для подолання гуманітарної кризи, реабілітації економіки та соціального відновлення. Партнерство та співпраця з іншими країнами та міжнародними організаціями є важливими для досягнення стабільності, миру та процвітання в Україні.

Також важливою перспективою є активна участь місцевого населення в процесі відновлення. Саме місцеві жителі мають бажання та знання щодо відновлення своєї землі, їхня участь у прийнятті рішень та реалізації проєктів може сприяти більш успішному відновленню інфраструктури та соціальних систем.

Участь місцевого населення в умовах воєнного конфлікту в Україні є ключовою для подолання наслідків конфлікту, відновлення спільнот та забезпечення сталого розвитку. Активна участь місцевого населення має великий потенціал для вирішення соціальних, економічних та гуманітарних

проблем. Ось кілька аспектів, що детально описують перспективу активної участі місцевих жителів в умовах воєнного конфлікту:

Зміцнення спільнот та соціальна підтримка: місцеве населення може забезпечити важливу соціальну підтримку, організовуючи групи взаємодопомоги, надаючи психологічну підтримку для постраждалих, а також створюючи ініціативи для розвитку та підтримки вразливих груп.

Партнерство та участь у прийнятті рішень: місцеві громадські організації, активісти та жителі можуть бути ключовими учасниками у процесі прийняття рішень щодо розвитку і реабілітації своїх спільнот. Їхні думки та ідеї можуть бути враховані при розробці програм відновлення.

Участь у проєктах відновлення інфраструктури: місцеве населення може брати активну участь у проєктах відновлення руйнівної інфраструктури: будівництві шкіл, лікарень, доріг, відновленні електромережі та водопостачання, що допоможе покращити умови життя та забезпечити потрібні послуги. **Залучення до економічного відновлення:** місцеве населення може стати активним учасником у відновленні економіки, сприяючи створенню малих підприємств, розвитку сільського господарства та ремесел, а також створенню нових робочих місць. **Підтримка мирного врегулювання конфлікту:** активна участь місцевого населення у мирних ініціативах та процесах діалогу може сприяти зменшенню напруги, вирішенню конфлікту та відновленню спокою у регіоні. Узагальнюючи, активна участь місцевого населення в умовах воєнного конфлікту в Україні є ключовою для відновлення та покращення умов життя в постраждалих регіонах. Це дозволяє спільнотам самостійно впливати на процес відновлення, розвитку та сприяти створенню стійкого миру та процвітання. Крім того, важливою перспективою є створення сприятливого інвестиційного клімату та стимулювання розвитку малих та середніх підприємств. Це може сприяти зниженню безробіття та відновленню економіки.

Створення сприятливого інвестиційного клімату в умовах воєнного конфлікту в Україні є складним завданням, але це можливо за умови

ретельного планування та реалізації стратегій, спрямованих на залучення інвестицій. Деякі ключові аспекти:

Стабілізація політичної ситуації: політична стабільність є ключовим фактором для створення сприятливого інвестиційного клімату. Уряд повинен працювати над забезпеченням правової стабільності, боротьби з корупцією та створенням прозорих умов для бізнесу.

Гарантування прав власності та інвестиційних прав: необхідно забезпечити захист прав власності та інвестиційних прав для іноземних та внутрішніх інвесторів. Це може включати удосконалення законодавства та правових механізмів.

Прозорість та привабливість умов для бізнесу: уряд повинен створити привабливі умови для бізнесу, зменшити бюрократичні бар'єри, спростити процедури реєстрації підприємств та надання дозволів.

Стимулювання інвестиційних програм та підтримка: розробка інвестиційних програм у зруйнованих районах, створення спеціальних умов для інвесторів, таких як податкові пільги чи фінансова підтримка, може стати стимулом для інвестицій.

Підвищення інфраструктурних можливостей: інвестиції в відновлення та розвиток інфраструктури (дороги, транспорт, енергетика) відіграють важливу роль у привабленні інвесторів та сприяють розвитку бізнесу.

Комунікація та маркетингові зусилля: Важливо проводити ефективну комунікацію та маркетингові заходи, щоб привернути увагу інвесторів до перспективних можливостей для розвитку в Україні, показати потенціал ринку та підтримку бізнес-ініціатив.

Міжнародна співпраця та підтримка: уряд може вести активну співпрацю з міжнародними фінансовими та розвитковими інституціями для отримання технічної підтримки та фінансування інфраструктурних та розвиткових проєктів.

Створення сприятливого інвестиційного клімату в умовах воєнного конфлікту в Україні вимагає комплексного підходу, який поєднує правові

реформи, політичну стабільність, економічну підтримку та створення сприятливих умов для розвитку бізнесу.

Україна зазнає важких випробувань через воєнний конфлікт на своїй території. Гуманітарна криза, економічні труднощі, соціальні проблеми та руйнування інфраструктури стали важкою реальністю для багатьох українців, особливо тих, хто проживає в зоні конфлікту. Проте важливо зауважити, що незважаючи на ці труднощі, існують перспективи та шляхи вирішення цих проблем. Міжнародна співпраця, активна участь місцевого населення та створення сприятливого інвестиційного клімату грають ключову роль у відновленні та ревіталізації країни.

Міжнародна співпраця є важливим фактором для надання гуманітарної допомоги, економічної підтримки, технічної допомоги та підтримки мирного врегулювання конфлікту. Вона допомагає забезпечити необхідні ресурси та експертну підтримку для відновлення постраждалих районів.

Активна участь місцевого населення відіграє важливу роль у створенні соціальної підтримки, відновленні інфраструктури та економічного відновлення. Їхні зусилля можуть сприяти гармонізації та стабілізації у регіоні.

Створення сприятливого інвестиційного клімату вимагає правової стабільності, прозорих умов для бізнесу, захисту інвестиційних прав та стимулювання економічного розвитку. Загалом, поєднання цих факторів у спільній роботі з державних та міжнародних організацій, громадськості та місцевих громад може привести до відновлення, розвитку та стабілізації України в умовах воєнного конфлікту.

Отже, війна та конфлікт вносять великі виклики для ревіталізації, проте зусилля спільної міжнародної співпраці, активна участь місцевого населення та створення сприятливого інвестиційного клімату можуть забезпечити успішні перспективи для відновлення та розвитку територій, постраждалих від конфліктів.

РОЗДІЛ 3

ПОВОЄННА РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

3.1. Завдання та виклики на шляху до відновлення територіальних громад після війни

У 2019 році Україна підтвердила свою відданість демократичним процесам і шляху реформ. За короткий період часу було проведено значні зміни у сфері місцевого самоврядування та територіальної організації влади, фінансову децентралізацію. Бюджети українських міст значно перевищили бюджети подібних за розміром російських міст.

Україна активно розпочала формування та впровадження нової державної регіональної політики. Основний акцент зроблено на зміцненні єдності держави та українського простору, вирівнюванні нерівностей у розвитку між регіонами, збільшенні їх конкурентоспроможності. Регіонам було надано доступ до державних ресурсів на прогнозованій основі, що створило можливості для середньострокового планування.

Останні роки свідчать про швидкий та впевнений процес модернізації та відновлення інфраструктури в Україні. Важливо відзначити, що планування регіонального розвитку базувалося на європейських стандартах, що наближало українське законодавство до європейських норм у сфері регіонального розвитку. Це відкривало можливості українським регіонам швидко адаптуватися до європейських правил у контексті інтеграції України у Європейський Союз.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року [68], відома як ДСРР-2027, була схвалена в 2020 році та стала ключовим документом для планування державної регіональної політики України на наступні 7 років. Цей стратегічний документ був створений з урахуванням синхронізації українського планувального циклу з європейським.

ДСРР-2027 представляє собою комплексний план, який має чітко визначені територіальні аспекти та спрямований на досягнення трьох ключових стратегічних цілей, які є важливими для держави та її регіонів. У стратегії відведено особливу увагу різним типам функціональних територій, для яких передбачено застосування нових інноваційних інструментів для сприяння розвитку.

Щоб підтримати реалізацію цілей ДСРР-2027, була розроблена відповідна законодавча база. На жаль, ці законодавчі ініціативи не були прийняті до початку нової великої війни з Росією, хоча вони мали на меті підтримати реалізацію стратегії розвитку регіонів України.

Кожен з кроків, які були зроблені в Україні протягом періоду з 2014 по 2021 рік у контексті децентралізації та впровадження нової державної регіональної політики, сприяв збалансованому розвитку територіальних громад та регіонів, створюючи тисячі горизонтальних зв'язків між ними. На жаль, у цей час не було належно сформовано ефективних інструментів координації секторальних політик міністерств у регіонах. Крім того, реалізація Державної стратегії регіонального розвитку та регіональних стратегій розвитку зазнавала обмежень у фінансуванні.

Окремо важливо відзначити, що лише з початком 2014 року питання формування єдності українського простору почало активно враховуватися у державній політиці.

Відкрита агресія Російської Федерації проти України, що переросла в тотальну війну, призвела до жахливих руйнувань українських міст і сіл, руйнації критичної інфраструктури в багатьох громадах та регіонах, масового знищення, мільйонів вимушених переселенців та значних змін у демографічній ситуації в різних частинах країни. Діяльність органів місцевого самоврядування територіальних громад у складних умовах війни та безкорисна підтримка найбільш постраждалих територій свідчать про вірність попередньої політики у сферах децентралізації та регіонального розвитку.

Проте війна суттєво вплинула на всі аспекти внутрішньої політики держави загалом, зокрема на державну регіональну політику.

Поки що невідомі виклики, які не враховувались при плануванні через їх невелику ймовірність, тепер стали домінуючими та значущими для України та її регіонів на протязі тривалого періоду.

Незважаючи на тривання війни, на сьогоднішній день ми повинні розробляти плани для відновлення пошкоджених територій та створення умов для максимально швидкого повернення українських біженців до України, а також повернення значної кількості вимушених переселенців до їхніх місць постійного проживання. Це також передбачає відновлення місцевої, регіональної та національної економіки.

У зв'язку з цим ми повинні переоцінити чинні планувальні документи, зокрема Державну стратегію регіонального розвитку до 2027 року, врахувати нові обмеження, що виникли через війну, а також зрозуміти нові можливості, які з'явилися після отримання кандидатури на членство у Європейському Союзі. Необхідно підготувати реалістичні, але амбітні плани відновлення та розвитку країни, зрозумівши, що ці плани є частиною державної регіональної політики.

Також необхідно негайно відновити регіональну економіку в умовах, які можна умовно назвати «тилом», оскільки це є важливим елементом нашої стійкості у період війни.

Відновлення України – це не лише про відбудову зруйнованого ворогом, а про відновлення повноцінного життя у містах і селах, створення нової економіки, ураховуючи нові реалії – постійної загрози війни з боку Росії (варто зазначити, що загроза також існує з боку Білорусі, яка на сьогоднішній день фактично є сателітом РФ).

Ще до початку війни в Україні політики, експерти та прості громадяни розуміли, що українські регіони мають різні об'єктивні показники. Але на сьогодні до цих об'єктивних показників додалась ще одна важлива характеристика, яка значно впливає на майбутнє регіонального розвитку – це

близькість регіонів до Російської Федерації та Білорусі, і відтак, рівень ймовірності атаки з боку цих країн. Близькість до кордонів Росії та Білорусі нині стала, можливо, найбільш обмежуючим фактором для повернення вимушених переселенців у ці прикордонні території та для розвитку промисловості.

Оскільки загроза з боку Росії та Білорусі залишатиметься навіть після завершення військових дій, доцільно розглянути планування відновлення та майбутнього розвитку регіонів через призму трьох макрорегіонів:

- Східний (фронтір) – це території/регіони вздовж кордону з Російською Федерацією та Білоруссю, де найвищий рівень загрози прямого військового вторгнення і де потрібно розмістити значну кількість об'єктів для стримування ворога;
- Центральний (опора) – це території/регіони, що межують з фронтними територіями, з помірним рівнем загрози військового вторгнення;
- Західний (тил) – регіони у західній частині України, що знаходяться найближче до країн Європейського Союзу, де мінімальна загроза прямого військового вторгнення з боку Росії/Білорусії.

На основі такого макрорегіонального підходу ми можемо розглядати можливу спеціалізацію регіонів у цих макрорегіонах. Важливо визначити найбільш оптимальну структуру регіональної економіки, розміщення виробничих потужностей, планувати систему розселення та переглядати транспортні маршрути і логістику між цими макрорегіонами.

Таблиця 3.1

Пріоритети та етапи відновлення

Пріоритет відновлення	Етапи відновлення
Територіальна єдність основних міст	Незважаючи на різноманіття регіонів та спроби дестабілізації шляхом поширення промосковської політики через медіа та агентів впливу, Україна у складні часи воєнних дій виявила себе як досить об'єднана країна. Одним з важливих факторів її територіальної єдності є міцний каркас основних міст: Київ – на півночі, Львів – на заході, Харків – на сході, Дніпро – у центрі, Одеса – на південі. Тому атаки ворога на

	<p>ключові міста каркасу є не випадковими. Відновлення цього каркасу, зв'язання цих міст між собою, досягнення максимального взаємодоповнення в економіці, освіті та культурному просторі є запорукою цілісності України та її швидкого розвитку, тому це є головним пріоритетом у відновленні. У межах цього пріоритету на першому етапі потрібні швидкі заходи у таких напрямках:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Відновлення комунікацій в межах Київської агломерації. 2. Відновлення злітно-посадкових смуг та обладнання аеропортів Києва для прийняття критично важливих вантажів та забезпечення міжнародного авіасполучення. 3. Відновлення мостів навколо Києва, ремонт та чистка доріг на міжнародних трасах з Києва на захід, а також на Одесу і Харків. 4. Відновлення логістичних центрів навколо Києва, які зможуть приймати та зберігати вантажі з-за кордону.
Забезпечення зв'язку між ключовими містами	<p>Відновлення регіонів передбачає швидку доставку критично важливих вантажів та забезпечення зв'язку між ключовими містами – логістичними центрами та Києвом та іноземними країнами. Тому пріоритетним завданням є відновлення можливостей для прийому транспортних літаків на аеропортах у Харкові, Одесі, Дніпрі, Львові, Вінниці.</p>
Відновлення уражених територій	<p>Потрібно ввести в нормативне регулювання нове поняття – уражені території, це територіальні громади чи їх частини, що постраждали від ведення бойових дій на їх території чи ракетно-бомбових/артилерійських уражень.</p> <p>Для таких територій визначити певну категорійність, виходячи із ступені руйнувань та втрат населення, у тому числі через евакуацію. Для кожної категорії має бути визначено об'єктивні критерії, має бути створена карта таких територій, кожна територія детально описана для прийняття найбільш оптимального рішення щодо відбудови чи відмови від відбудови.</p> <p>Відновлення уражених територій має відбуватись на основі розуміння реальних можливостей щодо повернення населення, яке покинуло ці території.</p> <p>Загалом потрібно залучити соціологічні служби для оцінки бажання вимушених переселенців повернутись у місця постійного проживання та за яких умов.</p>
Будівельна галузь	<p>Для відновлення зруйнованих об'єктів буде потрібно значна кількість будівельних матеріалів.</p> <p>Варто розгорнути мережу модульних виробництв сучасних будівельних матеріалів в Україні, які максимально можливо розмістити близько до територій з найбільшими руйнуваннями. Це дозволить використовувати місцеві ресурси та забезпечить робочі місця для тих, хто залишився без роботи після війни.</p> <p>Необхідно створити виробництво збірних конструкцій для будівництва житла та соціальних об'єктів за сухими технологіями, які можна швидко встановлювати в місцевості та монтувати за дуже короткий час.</p>
Відновлення житла та будівництво	<p>Спільне повернення людей, що виїхали через війну за кордон та з регіонів, де вони ховалися від конфлікту, є надзвичайно важливим завданням. Кожен додатковий місяць поза межами минулого місяця</p>

<p>нових місць проживання для вимушених переселенців</p>	<p>проживання зменшує бажання повернутись. Повернення у ближні до кордону з РФ міста та села стає менш привабливим через постійну загрозу з боку Росії.</p> <p>У західних регіонах громад може виникнути дефіцит житла для вимушених переселенців, які вирішать там залишитись. Треба шукати рішення щодо забезпечення їх житлом у західних та східних регіонах за різними схемами, що потребують розробки.</p> <p>Будівництво нового житла має враховувати адаптацію до кліматичних змін, наявність громадських просторів для спільного використання, доступність до основних громадських, культурних та торговельних послуг, а також можливостей для відпочинку та оздоровлення.</p> <p>Планування відновлення поселень має базуватись на розумінні їхньої економічної спроможності та забезпечення роботи, житла та можливостей для відпочинку.</p>
<p>Відновлення соціальної інфраструктури</p>	<p>Поновлення зруйнованих шкіл потребує уваги до нових потреб та вимог до освітніх закладів. Деякі можливості для реструктуризації можуть бути розглянуті, зокрема, адаптація інших громадських будівель у громадах, що залишилися непошкодженими, таких як будинки культури, торгові центри та інші.</p> <p>Реконструкція пошкоджених закладів охорони здоров'я повинна відбуватися враховуючи нові підходи до системи охорони здоров'я. Ця система має бути децентралізованою та має мати високий рівень технологічного забезпечення. Також слід враховувати значний внесок приватних медичних закладів у цю сферу.</p>
<p>Енергетика</p>	<p>Відновлення пошкоджених електро- та газомереж, спрямоване на максимальне переорієнтування від традиційного газопостачання до електроенергії, що включає атомну та зелену енергію.</p> <p>Створення підприємств для переробки вугілля, торфу, кукурудзи на рідкі або газоподібні види енергетичних ресурсів.</p> <p>З урахуванням обмежених можливостей українського експорту зернових та високої залежності від імпорту дизельного пального та бензину, варто швидко створити виробництво біодизелю та біоетанолу на невеликих, розташованих у різних регіонах, сучасних підприємствах, які переробляють ріпак, кукурудзу, буряки, картоплю та інші культури для отримання енергетичних ресурсів.</p> <p>У територіях, що мають суттєве зменшення населення через близькість до кордону з Росією, що ускладнює підприємницьку діяльність та будівництво виробництв, важливо розширювати заліснення цих територій видами деревини, які є перспективними для використання як паливо та сировина для меблевого виробництва.</p>
<p>Виробнича сфера</p>	<p>Під час відновлення особливої уваги заслуговують підприємства харчової промисловості, що спрямовані на внутрішній ринок, а також високотехнологічні та оборонні галузі. Необхідно максимально закрити технологічні ланцюжки для виробництва готової оборонної продукції за участі українських підприємств та співпраці з підприємствами країн-союзників. Рекомендується створення спільних виробництв з участю американських виробників озброєнь та європейських, зокрема польських компаній.</p>

У Центральному та Західному макрорегіонах має бути відкрита мережа проектних та виробничих структур для розробки та виготовлення передової військової техніки, в тому числі через співпрацю із західними компаніями, використовуючи інструменти індустріальних та технологічних парків. Також варто розглянути переміщення виробництва критично важливих озброєнь та боєприпасів зі східних та північних регіонів у центральні та західні регіони.

Підбудова промисловості повинна бути спрямована на підвищення її стійкості до ракетних ударів шляхом мережі менших підприємств у кооперації, універсалізації проектних рішень для взаємозамінності окремих елементів машин, механізмів, устаткування, особливо для оборонних цілей.

Для розвитку регіонів, що найбільше постраждали від військових дій та знаходяться в межах Східного макрорегіону, необхідна підтримка мікропідприємств домогосподарств, малого та середнього бізнесу, що використовують місцеві ресурси, орієнтовані на регіональний ринок та менш привабливі для агресора.

21 квітня 2022 року Указом Президента України №266/2022 створено «Національну раду з відновлення України від наслідків війни» [69]. Згідно зі затвердженим Положенням про цю раду, її головне завдання полягає у розробці плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України. Цей план передбачає відновлення та розвиток транспортної, медичної, соціальної, комунальної та виробничої інфраструктури, житла, енергетики, зв'язку, військової інфраструктури та військово-промислового комплексу, а також структурну модернізацію та перезапуск економіки. План також передбачає заходи щодо подолання безробіття, підтримки сімей з дітьми, вразливих верств населення та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах через війну, а також відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини.

Додатково важливою є інформація, що рішення Ради у разі потреби реалізуються шляхом видання в установленому порядку актів Президента України та Кабінету Міністрів України, а також внесення на розгляд

Верховної Ради України відповідних законопроектів. Це зумовлено тим, що сама Рада не має владних повноважень, тому реалізація розробок Ради повинна відбуватись в межах законодавства через ухвалення відповідних законів та актів Уряду чи Президента.

Тому, не викликаючи сумнів щодо важливої інтелектуальної та координуючої ролі Ради у розробці загального плану відновлення, можна прогнозувати, що реальне планування та відновлення України та її регіонів відбудеться в рамках чинних законів чи тих, які необхідно прийняти для цього.

На нашу думку, розглядаючи різні сектори, перераховані у Положенні про Раду, важливо зауважити, що коли йдеться про відновлення, це стосується, насамперед, не окремих галузей, а територій, що безпосередньо або опосередковано постраждали від війни. Саме тому ключово, щоб заходи з відновлення регіонів та територій були комплексними, мали підґрунтя в достовірній інформації та реалістичних прогнозах стосовно внутрішніх та зовнішніх загроз та можливостей для відповідних регіонів та територій.

На думку автора, було б доцільно не створювати нову нормативну базу для відновлення країни, а розвивати систему планувальних документів, що вже існують та відповідають кращим європейським практикам у нормативному регулюванні регіонального розвитку.

Різні українські регіони та територіальні громади відчують суттєво різні наслідки війни, що відбилися на їхньому розвитку. Деякі з них зазнали великих втрат через бойові дії чи розграбування під час окупації, тоді як інші залишилися майже незайманими.

Тому для деяких громад найактуальнішим стає швидке відновлення шляхом відбудови зруйнованого, тоді як для інших – це розвиток у нових умовах.

В обох випадках важливо синхронізувати плани відновлення окремих громад та розвиток інших територій в межах одного регіону. Аналогічна ситуація спостерігається на рівні всієї України. Регіони, які загалом не мають

пошкоджених територій, також стикаються з новими викликами, які виникли через війну – це вимушені переселенці, розрив коопераційних зв'язків, порушення логістики та обмеження експорту/імпорту.

Все це потребує внесення змін чи прийняття нової редакції Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року, в рамках якої може бути розроблений План відновлення регіонів [70].

Щоб розпочати цей процес, необхідно виконати кілька ключових кроків:

1. Ідентифікація та оцінка викликів: Оцінити нові проблеми, що виникли для України внаслідок російсько-української війни. Це включає оцінку рівня пошкодження житлових, промислових, транспортних та інших інфраструктур, визначення кількості внутрішньо переміщених осіб та їх місцезнаходження, а також оцінку наявності чи руйнування експортного потенціалу в окремих регіонах. Збір інформації: Отримати і систематизувати дані з різних джерел щодо руйнування та потреб різних регіонів. Це важливо для формування об'єктивної картини стану справ у країні після війни.

2. Розробка нової редакції Державної стратегії регіонального розвитку (ДСРР) на період до 2027 року: нова редакція має стати стратегічним документом, який не лише враховує виклики, але й ставить перед собою завдання відновлення країни в цілому, стабілізації ситуації в регіонах та сприяння їхньому подальшому розвитку після завершення конфлікту.

3. У стратегії повинна бути чітко визначена типологія макрорегіонів в залежності від їх відстані від фронту та наслідків бойових дій, бомбардувань або обстрілів. Також важливо встановити спеціалізацію цих макрорегіонів на загальноукраїнському ринку, враховуючи повоєнні можливості.

4. Стратегія має зазначити типи пошкоджених територій, такі як мікрорегіони або територіальні громади, що постраждали від бойових дій.

Також потрібно встановити класифікацію цих типів з урахуванням ступеня руйнування інфраструктури, місцевої економіки та демографічної ситуації.

5. Нова стратегія має працювати з тими функціональними типами територій, які були визначені в Державній стратегії регіонального розвитку до 2027 року і залишилися актуальними після війни: це регіональні центри зростання, прикордонні території в складних умовах, сільські та гірські райони.

6. Систему цілей, зокрема оперативних, слід переглянути та скоротити кількість завдань, пов'язаних з цими цілями. Стратегічні цілі, загалом, мають відповідати потребам відновлення країни та розвитку регіонів.

7. Реалізація стратегії має здійснюватися на основі програм, що впливають з оперативних цілей стратегії та фінансуються з ресурсів, таких як Державний фонд відновлення та регіонального розвитку (ДФВР).

8. Програми повинні бути спрямовані на відновлення регіонів відповідно до визначених підходів до макрорегіонування, розвиток різних функціональних типів територій та формування єдиної системи в українському просторі.

На думку автора, важливо, щоб плани відновлення регіонів та пошкоджених територій не розглядались окремо від загального планування розвитку цих регіонів та територіальних громад.

Для досягнення цієї мети необхідно вдосконалити законодавство щодо регіонального розвитку, а саме прийняти нову редакцію закону «Про засади державної регіональної політики» [71]. Нова редакція має враховувати сучасні реалії, утворені внаслідок війни, стосовно регіонального розвитку, і визначити необхідні планувальні документи для відновлення регіонів та пошкоджених територій, інструменти фінансування відновлення, способи державної підтримки розвитку окремих функціональних типів територій, а також механізми моніторингу та оцінки успішності процесу відновлення.

Війна завдала страшної шкоди кожному українцю, українським регіонам і територіальним громадам. Україна потребує повоєнного відновлення, планування якого можна і потрібно починати вже зараз.

Україна отримала можливість для прискореного вступу до Європейського Союзу, тому планування відновлення та регіонального розвитку потрібно відповідно гармонізувати з європейськими стандартами. Здобуття досвіду та формування довіри зарубіжних партнерів до наших планів та їх реалізації є критичним.

Умови ослаблення органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, спричинені війною, призводять до зростання ризиків стосовно своєчасності, комплексності та реалістичності розроблених планів відновлення. Тому необхідна ефективна координація зусиль всіх учасників планування. Таку роль може виконувати Національна рада з відновлення України від наслідків війни, проте вона не може замінити органи виконавчої влади, які відповідають за реалізацію політики відновлення.

Війна породила безліч болючих проблем, які потребують вирішення. Вирішення цих проблем може стати можливістю для швидкого вступу в європейську спільноту вільних народів і сприяти розвитку України в інтересах українського суспільства, миру і процвітання Європи. На жаль, війна триватиме ще довгий час, і її наслідки впливатимуть на Україну протягом багатьох десятиліть. Чекати на завершення війни перед початком відновлення країни — не оптимальний підхід, оскільки втрачатимемо цінний час, якого у нас вже й так недостатньо. Сьогодні необхідно сконцентрувати зусилля не лише на фронті, а й у тилу.

Центр і захід України повинні стати єдиною великою базою виробництва та економічною підпорою. Протягом тривання війни більшість підприємств, здатних випускати необхідну для фронту та тилу продукцію, або не працюють, або працюють у неповний тиждень — це неприпустимо в умовах війни. На цих територіях потрібно запускати нові виробництва,

відновлювати закриті підприємства, розвивати сільське господарство для забезпечення внутрішнього ринку України продуктами харчування.

Необхідна мобілізація усіх людських, фінансових, технологічних та організаційних ресурсів для швидкого зростання економіки в цих регіонах навіть у нинішніх умовах. Якщо використаємо можливості тилу для підтримки фронту та збереження національної економіки, ми зможемо значно швидше відновити регіони і території, які найбільше страждають від воєнних дій та потребують найбільшого відновлення.

Перебудова економіки та мобілізація ресурсів сьогодні — це ключ до прискореного відновлення інших регіонів завтра.

3.2. Програми підтримки та розвитку територіальних громад після завершення військового конфлікту

Програми підтримки та розвитку територіальних громад після завершення військових конфліктів є надзвичайно важливими для відновлення спільнот, забезпечення стабільності та зміцнення миру. Такі програми мають на меті допомогти постраждалим територіям і людям, що постраждали від конфліктів, шляхом реалізації широкого спектру заходів і ініціатив.

Даний розділ присвячений ознайомленню з останніми новинами та важливими ініціативами, пов'язаними із відновленням та реформами в Україні. Нижче подано узагальнену інформацію, що стосується реалізації проєктів у сфері охорони здоров'я, відновлення медичних закладів, а також співпраці із партнерами, спрямованою на покращення якості медичних послуг та цифрову трансформацію системи охорони здоров'я.

Греція планує відкрити в Одесі спецофіс із питань відбудови регіону

Міністр Кабінету Міністрів Олег Немчінов та спеціальний уповноважений Міністерства закордонних справ Грецької Республіки з питань України, посол Спиридон Ламбрідіс, обговорили можливу співпрацю між країнами, включаючи обговорення можливості створення спеціального офісу для відновлення Одеської області [73].

«Україна виявляє зацікавленість у подальшому зміцненні нашого політичного діалогу. Грецька Республіка є важливим партнером для України в Європі. Наприклад, 15 січня 2024 року виповнюється 32 роки від установлення дипломатичних відносин між Україною та Грецією. На сьогоднішній день відновлення роботи Міжурядової Спільної українсько-грецької Робочої Групи з економічного, промислового, технічного та наукового співробітництва є надзвичайно актуальним. Я відповідаю за українську частину цієї групи. Важливо, що ми вже визначили дату наступного засідання та розпочали процес підготовки до нього. Наразі ми очікуємо пропозиції від грецької сторони щодо порядку денного. Я переконаний, що ця зустріч стане стимулом для активізації економічного співробітництва між нашими країнами», – зауважив Немчінов [74] на початку зустрічі.

Зазначається, що обидві сторони обговорили особливе значення міста Одеса в історії Грецької Республіки та готовність грецької сторони приєднатися до відновлення пам'яток архітектури та історичного центру Одеси, які постраждали внаслідок російської агресії.

Зокрема, Ламбрідіс підкреслив, що Греція планує відкрити в Одесі спеціальний офіс із питань відновлення Одещини.

Крім того, посол зазначив, що Греція повністю підтримує бажання України стати членом Європейського Союзу та НАТО.

Також було оголошено про проведення 15 лютого 2024 року в Афінах міжнародної конференції з питань відновлення України залученням грецького бізнесу.

Основними темами, які планується обговорити під час конференції, є:

- розробка плану відновлення України – планування та фінансування проектів відновлення, в яких братимуть участь європейські агентства та український уряд;
- інституційний механізм для бізнесу – презентація механізму для підприємців, які бажають долучитися до проектів відновлення, з участю

експертів українського уряду та представників бізнесу, що мають досвід у цій сфері;

– можливості співпраці в окремих галузях – представлення таких секторів, як будівництво, транспорт, логістика, енергетика, технології, ІТ, консалтинг, охорона здоров'я за участю представників грецьких та українських торгово-промислових організацій.

Три країни ЄС виділять понад €20 мільйонів на енергоефективні проекти відновлення в Україні

Швеція, Норвегія та Фінляндія оголосили про призначення 21,5 млн євро внесків до фонду Eastern Europe Energy Efficiency and Environment Partnership (E5P) [75] для підтримки критично важливої муніципальної інфраструктури та екологічних інвестицій в Україні.

Під час 13-ї Асамблеї донорів Eastern Europe Energy Efficiency and Environment Partnership (E5P) було оголошено про нові внески для підтримки критично важливої муніципальної інфраструктури та екологічних інвестицій в Україні. Нові внески здійснили три країни: 18,1 млн євро від Швеції; 2,6 млн євро від Норвегії; 800 тис. євро від Фінляндії.

За словами заступника міністра розвитку громад, територій та інфраструктури Олександра Бутенка [76], E5P виступає ключовим фінансовим інструментом для підтримки відновлення та модернізації критично важливої інфраструктури.

«Енергоефективність у відновленні таких об'єктів має велике значення для їхнього наближення до європейських стандартів та забезпечення більш раціонального використання енергії», – підкреслив він.

Протягом 13 років діяльності E5P були реалізовані десятки проєктів у сферах теплопостачання, водопостачання, водовідведення та управління відходами.

Україна та Італія співпрацюватимуть у розвитку відновлюваної енергетики. Міністерство енергетики України та Міністерство навколишнього

середовища і енергетичної безпеки Італії уклали меморандум про співпрацю у розвитку відновлюваної енергетики [77].

Під час Конференції ООН зі зміни клімату COP28 у Дубаї [78] заступниця міністра енергетики України Світлана Гринчук [79] та віцеміністр Міністерства навколишнього середовища Італії Ваннія Гава підписали відповідний документ.

Меморандум передбачає співпрацю у передачі технологій та розбудові потенціалу у секторі відновлюваної енергії та енергоефективності. Також він передбачає обмін найкращими практиками та знаннями в енергетичному переході та інноваційних технологіях у процесі декарбонізації.

Додатково, меморандум включає співпрацю у сфері водневої енергетики.

Україна та Болгарія співпрацюватимуть у відновленні українського довкілля. Україна та Болгарія запроваджують спільні ініціативи з відновлення українського довкілля [80].

Міністр Руслан Стрілець [81] разом з міністром захисту довкілля та водних ресурсів Болгарії Юліаном Поповим підписали меморандум про співпрацю на полях COP28.

«Вдячність Болгарії за ведення пункту 8 Формули миру Президента Володимира Зеленського та постійну підтримку України. Впевнений, що наша спільна робота щодо підсилення співпраці у справах довкілля принесе позитивні результати», – підкреслив Стрілець.

Раніше міністр захисту довкілля та природних ресурсів України, Руслан Стрілець, 3 грудня урочисто відкрив роботу національного Павільйону на Конференції ООН зі зміни клімату COP28 у Дубаї [82]. Цей павільйон спрямований на відображення стійкості України та її боротьби з кліматичною кризою.

На створення павільйону працювали команди Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України з підтримкою Європейського Союзу, Федерального уряду Німеччини, Die Internationale Klimaschutzinitiative (IKI)

[83], Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ) [84], Програми розвитку ООН (UNDP) в Україні [85], Глобального договору ООН [86], Європейського банку реконструкції та розвитку (Програма Відновлення та Архітектура реформ в Україні) [87], DTEK Group [88], найбільшого приватного інвестора енергетичної галузі України. Концепцію павільйону розробила агенція Gres Todorchuk [89] у співпраці з архітектурним офісом «ФОРМА» [90].

Британський уряд допоможе відновити шість мостів на Київщині. Шість мостів, що постраждали через повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році, будуть відновлені за участю британських коштів [91].

Агентство відновлення [92] реалізує пілотний проєкт відновлення мостів у співпраці з урядом Британії. Департамент гарантування експортних кредитів уряду Великої Британії UK Export Finance [93] надає гарантію на кредит у розмірі 31 млн євро від Citibank [94]. А британські компанії-виробники постачатимуть 20% металевих конструкцій.

Наразі тривають роботи на трьох мостах: через річку Трубіж на автомобільній дорозі Н-07, через річку Жерева на автомобільній дорозі Т-10-05 та через суходіл на автомобільній дорозі Т-10-07. Планується відкрити рух для транспорту до кінця 2023 року.

Роботи на інших трьох об'єктах розпочнуться у 2024 році: міст через канал на автомобільній дорозі Р-69, шляхопровід на автомобільній дорозі Т-10-19 та мостовий перехід через річку Тетерів на автомобільній дорозі Т-10-05.

Відновлення всіх шести об'єктів реалізується за моделлю «Проектуй-будуй». Торги на вебпорталі Prozorro [95] виграли дві турецькі компанії – Onur Group [96] та Doğuş [97], що спростило процедуру закупівлі. Це дозволило зменшити очікувану вартість робіт на 7,2 млн грн.

Україна отримає від Японії \$4,5 мільярда на відновлення. Японія готова виділити Україні приблизно 4,5 мільярда доларів на відновлення країни після війни. Інформацію про це, з посиланням на висловлення прем'єр-міністра

Японії Фуміо Кішіди, опублікувало Kyodo [98]. Кішіда, який цього року керує G7, оголосив на саміті лідерів країн Групи семи про готовність Токіо надати близько 4,5 мільярда доларів на підтримку зусиль з відновлення України, постраждалої від війни.

Корея готова допомогти Україні у відновленні пошкодженого війною довкілля. Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець [81] та міністр навколишнього середовища Республіки Корея Хан Хва Джин уклали меморандум про співпрацю для відновлення пошкодженого війною довкілля. Ця угода була підписана на Конференції ООН зі зміни клімату в ОАЕ (COP28) [99].

Меморандум передбачає співпрацю між країнами у сфері сталого управління водними ресурсами. Україна зацікавлена в отриманні досвіду створення державної компанії для ефективного управління водними ресурсами та впровадженні сучасних технологій у сфері водопідготовки.

Також планується співпраця у сфері управління відходами та переходу до циркулярної економіки. Україна планує побудувати 207 сміттеобробних заводів, і Руслан Стрілець запросив колег з Республіки Корея приєднатися до цього проекту.

Серед інших аспектів співпраці є відновлення українських лісів, збереження біорізноманіття та екосистемних послуг, адаптація до зміни клімату та розробка екологічно чистих технологій.

Хан Хва Джин відзначив важливість планів зеленого відновлення України після війни для Республіки Корея.

Для подальшого зміцнення співпраці, обидва міністри домовилися про зустріч в Україні. Руслан Стрілець запросив корейських колег до Києва та підкреслив, що усі зусилля спрямовані на привернення уваги до України та залучення партнерів на щорічній Конференції ООН зі зміни клімату.

За підтримки проекту «U-LEAD з Європою» [100] 100 громад отримують допомогу на відновлення

Міністерство громад, територій та інфраструктури України, за підтримки проєкту «U-LEAD з Європою», запроваджує програму допомоги для 100 громад, які потребують невідкладних ремонтних робіт [101].

Ця ініціатива, відома як «Зміцнення стійкості на місцях. Підтримка екстрених ремонтів у громадах», реалізується в рамках проєкту «U-LEAD з Європою», спільно фінансованого Європейським Союзом та його державами-членами в Німеччині, Швеції, Польщі, Данії, Естонії та Словенії, спільно з Міністерством відновлення. Головна мета полягає в тому, щоб надати підтримку 100 громадам, які стали жертвами серйозних руйнувань внаслідок російської агресії, шляхом сприяння проведенню невідкладних ремонтних робіт.

Заступниця міністра розвитку громад, територій та інфраструктури України, Олександра Азархіна [102], зазначила, що кожна з цих 100 громад матиме можливість самостійно вибрати інструменти допомоги, які вони потребують для виконання своїх нагальних потреб.

У рамках цього проєкту громади можуть отримати підтримку у вигляді ваучера для придбання будівельних матеріалів у магазині, вартість яких буде відшкодована. Також передбачається надання безкоштовного транспортного засобу громаді для локальної відбудови, а також набір інструментів для ремонтних робіт і відбудови.

Даний проєкт здійснюється завдяки уряду Німеччини, який через Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung (BMZ) [103] надав додаткові кошти для підтримки стійкості українських громад та сприяння їхньому відновленню.

USAID допоможе Україні реформувати сектор централізованого теплопостачання. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України [104] та USAID Проєкт енергетичної безпеки (ПЕБ) [105] уклали Меморандум про взаєморозуміння з метою підвищення стійкості, ефективності та конкурентоспроможності сектору централізованого теплопостачання.

Згідно з угодою, Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) [106] через Проєкт енергетичної безпеки надаватиме підтримку Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України у реформуванні сектору централізованого теплопостачання на місцевому та національному рівнях. Ця співпраця спрямована на підвищення енергетичної стійкості шляхом розподіленої генерації, використання відновлюваної енергії та модернізації сектору централізованого теплопостачання [107].

Олександр Бутенко [76], заступник міністра розвитку громад, територій та інфраструктури України, зазначив, що ці кроки у напрямку реформування енергетичного сектору відповідно до європейських стандартів, оптимізація муніципальної системи теплопостачання, інтеграція децентралізованого енергопостачання та підвищення енергоефективності сприятимуть декарбонізації енергетичної системи та підвищенню енергетичної безпеки України.

Меморандум передбачає розробку політик і формування структур для подальшого інтегрування систем централізованого теплопостачання на місцевому рівні. Велика увага приділяється підвищенню стійкості, сталості та ефективності виробництва тепла, включаючи інтеграцію розподіленої генерації. Когенерація, що виробляє одночасно електричну та теплову енергію, займе ключове місце у зменшенні відключень енергії під час аварій та забезпечить постійне живлення об'єктів критичної інфраструктури у громадах.

Майкл Трейнор, керівник USAID ПЕБ, підкреслив, що спільна робота буде спрямована на удосконалення регуляторної бази для сектору з метою підвищення його фінансової стабільності.

Співпраця передбачає не лише вирішення невідкладних проблем, але й допомогу у стратегічному плануванні повоєнного відновлення сектору теплопостачання. Вона також спрямована на підвищення усвідомленості громадськості щодо реформ у секторі та законодавчих змін, спрямованих на зміцнення енергетичної безпеки України.

USAID надасть гранти для відновлення медзакладів, пошкоджених обстрілами РФ [108]

Проект USAID «Підтримка реформи охорони здоров'я» [109] активно реалізує програму, спрямовану на надання грантів для відновлення медичних закладів, що зазнали пошкоджень чи руйнувань під час війни.

Ці пріоритети на наступний рік були визначені під час зустрічі міністра охорони здоров'я України Віктора Ляшка [110] з командою Міністерства охорони здоров'я США в Україні та проекту USAID «Підтримка реформи охорони здоров'я».

Проект відзначив важливість відновлення доступу до медичної допомоги у постраждалих від війни громадах та розпочав програму фінансування невеликих заходів та програм для відновлення 14 медичних закладів, що постраждали від конфлікту.

Відзначено, що через підтримку проекту USAID «Підтримка реформи охорони здоров'я» у МОЗ продовжується розробка нормативно-правових актів для покращення системи охорони здоров'я.

Нещодавно уряд затвердив спільно розроблену постанову, яка регулює створення наглядових рад у медичних закладах. Такі ради будуть утворені у лікарнях, що надають спеціалізовану медичну допомогу та мають контракти із Національною службою здоров'я України. У цих радах передбачено участь представників громадськості. Щоб забезпечити ефективну роботу цього механізму, планується розробка рекомендацій для лікарень та проведення тренінгів у наступному році.

Під час зустрічі також обговорили подальшу координацію роботи донорів у сфері відновлення та гуманітарної допомоги. Розроблені інформаційні панелі надають можливість візуалізувати роботу донорських організацій та вид допомоги, що надається. Це сприяє підвищенню ефективності роботи та об'єднанню зусиль.

У наступному році буде продовжено реалізацію проектів у сфері цифровізації, орієнтованих на покращення якості та управління медичними

даними, кібербезпеку, цифрову компетентність медичних працівників, а також створення інформаційної платформи для даних у медичній сфері.

Після завершення військових конфліктів, програми підтримки та розвитку територіальних громад стають життєво важливими для відновлення пошкоджених та постраждалих територій. Ці програми виявляються ключовими у відновленні інфраструктури, покращенні доступу до послуг та сприяють розвитку громадського сектору.

Важливим етапом після війни є відновлення медичної, освітньої та соціальної інфраструктури, щоб забезпечити людей необхідними ресурсами та послугами для повернення до звичайного життя. Програми грантів, ремонтні та відновлювальні проекти є важливими інструментами для забезпечення цього процесу.

Разом з тим, розвиток територіальних громад вимагає комплексного підходу. Відновлення економіки, забезпечення стійкості та підтримки місцевого підприємництва є ключовими чинниками для стабілізації та розвитку регіонів.

Програми підтримки та розвитку територіальних громад після військових конфліктів відіграють значущу роль у відновленні постраждалих територій, забезпечуючи підтримку, необхідні ресурси та стратегії для покращення якості життя мешканців та створення сприятливих умов для їхнього майбутнього розвитку.

3.3. Сталий розвиток і повоєнна відбудова економіки України

Будь-який конфлікт військового характеру має складну структуру. Країна-агресор намагається за допомогою силових методів, використовуючи армію та зброю, вирішити різноманітні проблеми, такі як територіальні, економічні, політичні, історичні та ціннісні розбіжності, які, на їхню думку, існують у країні, на яку вони нападають. З іншого боку, країна, яка захищає свою територіальну цілісність, прагне не лише зберегти свою незалежність, але й адаптувати свою національну економіку для функціонування в умовах конфлікту.

В умовах дії воєнного стану на території України потрібні корективи в завданнях та показниках, пов'язаних із стратегією сталого розвитку економіки країни [111]. Ці корективи передбачають адаптацію цілей стратегії до заходів післявоєнної відбудови країни.

Термін «сталий розвиток» є офіційним українським еквівалентом англійського терміну «sustainable development», дослівний переклад якого, залежно від контексту, може означати «сталий» або «сталий розвиток», а його розширене тлумачення – самопідтримуваний розвиток. Стратегія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну загрозу, що є результатом розвитку суспільства за екстенсивною моделлю.

Ревіталізація територіальних громад є невід'ємною частиною стратегій сталого розвитку та підвищення якості життя мешканців. Цей процес вимагає комплексного підходу та ефективного впровадження стратегій, щоб забезпечити сталість розвитку та вирішення ключових проблем.

Зміна основних завдань та індикаторів для досягнення цілей у Стратегії сталого розвитку піддається впливу ряду факторів, серед яких можна відзначити руйнування та обсяги збитків, заподіяних війною, тривалість переміщень людей у зв'язку з конфліктом, а також масштаби післявоєнного

відновлення української економіки. Якщо в початковому документі було заплановано до 2030 року зменшити рівень бідності в чотири рази, збільшити охоплення бідного населення адресними програмами соціальної підтримки і підвищити його життєстійкість [112], то конфлікт на території України став основною перешкодою на шляху до досягнення цих цілей. Війна призвела до зростання рівня бідності та збільшення кількості осіб, які потребують матеріальної підтримки. За оцінками ООН, у 2022 році рівень бідності в Україні зріс з 5,5% до 24,1% [113]. Для надання допомоги людям, постраждалим від конфлікту, було запроваджено урядову програму «Е-підтримка». Згідно з цією програмою, щоденна грошова допомога для осіб з інвалідністю та дітей становить приблизно 3 долари США, для інших осіб – 2,22 долари США [114]. У програмі післявоєнного відбудови країни та цільових показниках досягнення цілі «Подолання бідності» необхідно внести корективи. Наприклад, цільовий орієнтир для осіб, щоденне споживання яких є нижчим за 5,05 доларів США за ПКС, необхідно збільшити, оскільки кількість людей, які потребують допомоги, на початок 2023 року становила 17,6 мільйонів осіб [115].

Перегляд стосуватиметься завдань та індикаторів виконання інших цілей сталого розвитку. Введення воєнного стану в економіці України внесло значні зміни в соціально-економічні умови розвитку та підходи до збереження природного середовища, його наземних і водних екосистем. Відтак, перегляд цілей сталого розвитку має відбуватися відповідно до основних пріоритетів та напрямів післявоєнної реконструкції країни. Відповідно до цих пріоритетів передбачено ряд заходів, включаючи техніко-технологічне оновлення, збільшення обсягів виробництва продукції з високим рівнем доданої вартості, цифровізацію та розвиток цифрової держави, завершення реформ у сферах освіти, охорони здоров'я та судової системи, а також збереження та відновлення природного середовища [116]. Оскільки стратегія сталого розвитку включає в себе комплексні завдання, перетворення її цілей та індикаторів виконання в умовах війни та повоєнної

реконструкції України потребує системного моніторингу ключових показників функціонування економіки країни.

Наша думка полягає в тому, що одним із ключових факторів, які доцільно враховувати у процесі оновлення Стратегії сталого розвитку, є рівень підприємницької активності, що на макrorівні пов'язаний з темпами зростання ВВП. Згідно з передвоєнними прогнозами, досягненням у 2022 році очікувався приріст ВВП на рівні близько +4% порівняно з попереднім роком [117]. Проте реальний ВВП фактично скоротився на 29,1% [118]. Отже, завдання, пов'язані зі стратегією сталого розвитку, спрямовані на забезпечення стійкого зростання реального ВВП та підвищення продуктивності виробництва, ґрунтуючись на модернізації виробництва та впровадженні інновацій, мають враховувати ризики руйнації виробничих потужностей або їх неефективного використання через воєнні дії. Воєнний конфлікт гальмує розвиток високо- та середньотехнологічних секторів української переробної промисловості через обмежені можливості для інвестування, зменшення державного фінансування науково-технічної сфери та втрату кваліфікованого персоналу. Для підтримки функціонування підприємств у складних умовах воєнного стану, уряд України запровадив Програму релокації підприємств [119]. Оновлені завдання та цільові показники, пов'язані із відповідальним споживанням та сталим розвитком міст і громад, повинні враховувати фактори зростаючого антропогенного навантаження на природне середовище, а також проблеми управління відходами та забруднення атмосфери викидами шкідливих речовин.

Ще однією важливою складовою для оновлення Стратегії сталого розвитку є зайнятість та соціальний захист населення під час періоду війни. У порівнянні з 2021 роком, у 2022 році спостерігається збільшення кількості безробітних, які претендують на одну вакансію, а також зростання регіональних відмінностей на ринку праці. Наприклад, у Харківській області у 2021 році на одну вакансію припадало в середньому сім безробітних, тоді як у 2022 році це число зросло до 27, подібні тенденції спостерігаються у

Донецькій, Запорізькій, Миколаївській, Херсонській областях [120]. Втрата роботи має негативний вплив на морально-психологічний стан людини через зміну соціального статусу та почуття невизначеності щодо майбутнього. Крім того, активні воєнні дії на території України ускладнюють виплату заробітної плати для працівників через обмеженість діяльності підприємств. Це призводить до зростання «прихованого» безробіття. Якщо раніше Стратегія сталого розвитку передбачала зайнятість 8,3 млн осіб у секторі малого та середнього бізнесу в Україні, то у 2021 році ця цифра становила 7,3 млн осіб [121]. Під час війни кількість економічно активного населення зменшилася через вимушену міграцію. У такій ситуації зміна завдань та індикаторів Стратегії сталого розвитку стає необхідною, оскільки створення безпечних умов праці та розширення можливостей для реалізації потенціалу економічно активної частини населення ускладнене в умовах війни, переважно в тих регіонах, які не перебували під окупацією.

Схожа ситуація спостерігається щодо реалізації цілі сталого розвитку «Скорочення нерівностей», оскільки війна ускладнює надання соціальних послуг, особливо в галузі охорони здоров'я. Це пов'язано з порушенням системи логістики, пошкодженням та руйнацією медичних закладів та труднощами у проведенні пенсійної реформи. Незважаючи на те, що уряд організував своєчасні виплати пенсій, зокрема у регіонах, де тривають активні воєнні дії, та виконано зобов'язання щодо перерахунку пенсій [122], депопуляція населення та скорочення кількості працездатних осіб підтримують загрозу стабільності пенсійної системи України. У зв'язку з цим, необхідно переглянути завдання, враховуючи міжгрупові та вікові нерівності в населенні країни.

Під час перегляду завдань та індикаторів для цілей стратегії сталого розвитку, зокрема щодо скорочення нерівностей, важливо враховувати умови соціального захисту тимчасово переміщених осіб, оскільки вони потенційно відносяться до найменш забезпечених верств населення України. Програма «Е-Підтримка» передбачає виплату грошової допомоги на проживання: для

осіб з інвалідністю та дітей – 3000 грн/місяць, для інших – 2000 грн/місяць [114]. Також важливо вирішити проблему, пов'язану з втратою або пошкодженням житлового фонду в регіонах України під час війни. Законом України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій...» [123] передбачено різні види компенсацій, такі як грошова компенсація або фінансування придбання житла за допомогою житлового сертифіката. З огляду на тривалість війни, кроссекторальні показники, що відображають основні тенденції зайнятості та соціального захисту населення, також потрібно враховувати при перегляді завдань стратегії сталого розвитку, оскільки вони мають великий вплив на досягнення цілей з подолання бідності, голоду та скорочення нерівностей.

До важливих факторів, що впливають на модифікацію завдань та індикаторів стратегії сталого розвитку, слід віднести людський капітал України. До початку бойових дій однією з основних проблем у цій сфері була демографічна криза: якщо у 1993 році в Україні проживало 52,2 мільйони осіб, то на 1 січня 2022 року ця цифра скоротилася до 41,2 мільйонів [121]. Війна погіршує демографічну ситуацію через втрати цивільного населення і військових, а також вимушену міграцію. За даними ООН, станом на 21 лютого 2023 року, загинуло 8006 цивільних осіб і поранено 13387 осіб [124]. Якщо припустити, що ці люди мали відповідну зайнятість та освітньо-кваліфікаційний рівень, а у 2021 році ВВП на одну особу склав 4835,57 доларів США, то загиблі громадяни України вже не сприяють створенню ВВП на суму 38,7 мільйонів доларів США [121]. Однак втрата мирного населення в результаті російської агресії неможливо оцінити у грошовому еквіваленті. З точки зору людського капіталу війна призводить до втрат соціально-духовного життя, таких як теплі спілкування з родиною, сусідами та колегами, народження і виховання дітей, участь у громадських заходах, надання допомоги та консультацій, інше. Оновлення завдань та індикаторів стратегії сталого розвитку у цьому контексті повинне враховувати стан здоров'я населення, оскільки буде потрібно подолати психологічні та фізичні

травми війни. У зв'язку з цим важливо передбачити завдання та індикатори, спрямовані на інноваційні практики лікування та реабілітації постраждалих від війни.

Втрати людського капіталу в результаті війни відбуваються через вимушену міграцію. За даними ООН, станом на 11 квітня 2023 року, понад 5,1 мільйона громадян України стали біженцями, серед яких близько 2,0 мільйони дітей [125].

З триванням конфлікту, біженці будуть краще інтегровані у соціально-економічні структури країни, де знаходяться. Проте, стратегія сталого розвитку також повинна враховувати завдання і цілі, пов'язані зі поверненням біженців в Україну після завершення конфлікту. Ці завдання матимуть міжсекторальний характер і будуть спрямовані на зайнятість, відновлення економічного зростання та боротьбу з бідністю.

Ще одним фактором, який вплине на людський капітал, є внутрішня міжрегіональна міграція населення України. Наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) становить 4,8 мільйона [126]. Це означає, що серед ВПО є економічно активне населення, яке втратило роботу, діти та студенти з недостатньо високим освітньо-кваліфікаційним рівнем, а також особи пенсійного віку. Оцінити це явище кількісно складно через неповноту даних. Одним із наслідків цього є погіршення якості людського капіталу через тимчасову непрацездатність та дискваліфікацію, а також ускладнення їхнього залучення до освітнього процесу.

Серед ризиків, пов'язаних із війною в Україні, варто відзначити зростання процесів «втечі мозків» серед потенційно перспективних верств населення – студентів вищих навчальних закладів (ВНЗ). За даними на 2020 рік, середні видатки зведеного бюджету України на підготовку одного бакалавра складають 523,7 тис. гривень, а на одного магістра – 611,9 тис. гривень [127]. Однак ці державні інвестиції в людський капітал можуть залишитися неоамортизованими через те, що багато університетів країн

Європейського Союзу надають стипендіальну підтримку і безкоштовне проживання, сприяють продовженню освіти для студентів. Це підвищує ймовірність того, що найбільш обдаровані студенти можуть залишитися за кордоном і побудувати свою кар'єру у країнах ЄС, не повертаючись в Україну після закінчення конфлікту. У контексті завдань та індикаторів стратегії сталого розвитку, спрямованих на досягнення цілі «Якісна освіта», варто включити завдання, що регулюють умови повернення випускників різних рівнів освіти назад в Україну.

Переосмислення завдань та індикаторів у стратегії сталого розвитку пов'язане з впровадженням заходів у воєнно-орієнтовану монетарну та фіскальну політику, спрямованих на стабілізацію економіки країни та зменшення негативних наслідків економічних шоків. НБУ, спираючись на досвід 2014–2015 років, вживає заходів неринкового регулювання національного курсу, введеної політики фіксованого обмінного курсу національної валюти в умовах воєнного стану. Це сприяло стабілізації грошового ринку та забезпечило умови для безперебійної діяльності банківської системи. Відмінності між фіксованим та неофіційним курсами гривні поступово зменшуються. НБУ прийняв низку заходів для стримування інфляції, але головні причини її зростання лежать поза межами монетарної сфери та не підпадають під вплив національного регулятора. У 2022 році індекс споживчих цін склав 26,6%, проте очікується, що у 2023 році темпи інфляції сповільняться до 18,3% щорічно [128]. Заходи з державного регулювання економіки опосередковано впливають на досягнення цілей сталого розвитку, особливо у формуванні низькоінфляційного середовища та зменшенні наслідків швидкого падіння купівельної спроможності гривні, бюджетного фінансування соціальних видатків та соціальної інфраструктури.

Основними компонентами фіскальної політики в Україні є заходи, спрямовані на запозичення коштів для фінансування бюджетного дефіциту. Це дозволяє нашій країні виконувати фінансові зобов'язання в соціальній та військовій сферах. В контексті оновлення завдань і індикаторів сталого

розвитку слід враховувати можливості бюджетної підтримки соціально вразливих верств населення, забезпечення виплат пенсій та розвитку участі держави у різноманітних інфраструктурних проектах.

Передбачаючи модернізацію завдань та індикаторів стратегії сталого розвитку, необхідно враховувати екологічні збитки, які понесли наземні і водні екосистеми країни через військові дії країни-агресора. Оцінка екологічних втрат, спричинених ракетними ударами по енергетичних об'єктах, хімічними та нафтохімічними підприємствами, пошкодженням дамб, затопленням територій, руйнуванням ґрунтів через використання важкої техніки, незаконним забором води з річки Дніпро, лісовими руйнуваннями, втратою біорізноманіття, а також присутність ворожих військ у зоні Чорнобильської катастрофи – має мати значення при розробці завдань та показників стратегії сталого розвитку [129]. Врахування наслідків природних руйнувань у цих завданнях та показниках передбачає оновлення вихідних даних щодо деградованих земель, безпеки та ефективності використання водних ресурсів, а також збільшення площ і територій природно-заповідного фонду.

Під час оновлення стратегії сталого розвитку в умовах воєнного конфлікту важливо враховувати тіньову економіку та корупцію в Україні, які є ключовими факторами. До початку вторгнення ці проблеми залишалися невирішеними. У 2015 році Україна мала індекс сприйняття корупції на рівні 27 балів, що відповідало 130-му місцю в світовому рейтингу, а в 2022 році – 33 бали та 116-те місце за даними [130]. Згідно з офіційною статистикою, у 2015 році рівень тіньової економіки в Україні становив 35% ВВП, а в вересні 2021 року ця цифра склала 31% ВВП [131].

Умови війни не призвели до зникнення цих негативних економічних явищ, але, навпаки, можуть сприяти їх посиленню. Негативні наслідки включають збільшення тіньових та корупційних схем, зокрема, незаконний перетин кордону чоловіками 18–60 років, порушення в сфері державних закупівель, незаконна торгівля товарами гуманітарної допомоги, шахрайські

схеми (у збиранні коштів на допомогу, оренді житла, евакуації, продажу військової амуніції та інше), а також зростання випадків пограбування та мародерства [132]. Врахування цих явищ у стратегії сталого розвитку вимагає врахування негативного впливу на економіку та соціальну стабільність країни.

При незмінних умовах, якщо 30% ВВП не перебувало б в сфері «тіні», це призвело б до збільшення надходжень до Зведеного бюджету України на 19,552 мільярдів доларів США [121]. Ці кошти забезпечили б уряду України можливість фінансувати проведення війни ще два місяці.

Коригування завдань та індикаторів стратегії сталого розвитку потребує уважного врахування слабкостей державних інститутів та встановлення реалістичних показників прогресу за цією складовою. Важливо створити умови післявоєнної відбудови України, що сприяли б мінімізації корупції та виходу національної економіки з сфери «тіні». Це досягається через забезпечення прозорості та ефективного використання коштів для фінансування післявоєнної реконструкції країни.

Оскільки Україна має тісні господарські зв'язки з іншими учасниками глобальної економіки, одним із важливих критеріїв для розгляду при перегляді завдань та індикаторів стратегії сталого розвитку є воєнно-орієнтована зовнішньоекономічна діяльність. Війна порушує нормальний експорт товарів з України до інших країн, особливо морським шляхом транспортування. Згідно з офіційною статистикою [121], частка експорту українських товарів морським шляхом є значущою для економіки країни. Обмеження перевезень продукції морським транспортом ускладнює економічний розвиток та опосередковано впливає на соціальну стабільність України через показники зайнятості, рівня доходів та пенсійного забезпечення. Зовнішньоекономічна діяльність формує рамки участі України в глобальних програмах забезпечення продовольчої безпеки та запобігання голоду в деяких країнах Африканського континенту.

Для економіки України нерівноваги у зовнішньоекономічному обороті товарів створюють додатковий тиск на валютний курс та мають вплив на забезпечення макроекономічної стабільності в умовах воєнного конфлікту. Ці аспекти важливо враховувати в стратегії сталого розвитку для оцінки прогресу у зменшенні боргового навантаження на економіку та розвитку транспортної інфраструктури в період війни.

До важливих факторів, які доцільно врахувати у відновленій стратегії сталого розвитку, належать підходи до формування фондів післявоєнної відбудови країни. Вони базуються на підсанкційних фінансових активах країни-агресора та можливих репараційних виплатах. Оцінка грошового обсягу втрат включає як прямі економічні збитки, що виникли внаслідок руйнування соціальної та виробничої інфраструктури, так і непрямі наслідки, які полягають у припиненні підприємницької діяльності, зниженні інвестицій, призупиненні зовнішньоекономічних операцій, витратах на розмінування об'єктів та територій та інше. За оперативними даними «з початку військової агресії Росії 24.02.2022 року в Україні було пошкоджено 153 900 житлових будівель, 1800 закладів культури, 3170 закладів освіти, 1216 закладів охорони здоров'я і т.д.; ці збитки оцінюються у 143,8 мільярдів доларів США» [133]. Ця сума є лише приблизною і залежить від тривалості війни в Україні. Це становить основну передумову для розробки плану відновлення країни. Наразі в Україні для цього запущено 17 програм відновлення економіки з 10-річним горизонтом виконання [116].

У даному плані визначено основні напрями структурної перебудови економіки України та стратегії зміни сировинно орієнтованого напрямку розвитку на інноваційно-інвестиційний. Ця стратегія покликана зв'язати попередню ситуацію у країні перед війною з економічними, соціальними та екологічними наслідками конфлікту. Однак для досягнення цілей стратегії сталого розвитку і Плану відновлення країни існують значні відмінності у часових рамках, що впливає на горизонти планування та досягнення кінцевих результатів. Також, ці відмінності стосуються специфіки програм та планів

заходів для їх реалізації, а також реальної оцінки соціальних, економічних та екологічних проблем.

Завдання та індикатори виконання для стратегії сталого розвитку слід адаптувати до воєнно-орієнтованого економічного та соціального розвитку України з урахуванням обмеженого горизонту планування. Для того щоб адаптувати стратегію сталого розвитку України до наслідків повномасштабного конфлікту, слід специфікувати конкретні проміжні завдання та індикатори для досягнення цілей стратегії до 2030 року.

Основними передумовами є аналіз та оцінка основних факторів функціонування національної економіки та урахування стратегічних напрямів і пріоритетів, визначених у документі [116]. Це також включає відновлення або активізацію діяльності робочих груп, які мають розпочати розробку нових цілей та завдань стратегії сталого розвитку, що стануть актуальними після 2030 року та будуть адаптованими до потреб післявоєнного відновлення України з урахуванням існуючого плану [111].

Отже, сталий розвиток та повоєнна відбудова економіки України взаємодоповнюють один одного. У зв'язку з умовами та викликами повоєнної відбудови країни, оновлення завдань та індикаторів для досягнення цілей сталого розвитку є насуцним. Цей процес включає збір, аналіз, оцінку та інтерпретацію даних щодо основних факторів економічного, соціального та екологічного розвитку в умовах війни. Серед них – діяльність підприємств, зайнятість та соціальний захист населення, людський капітал, воєнно-орієнтована монетарна та фіскальна політика, екологічні збитки від воєнних дій, тіньова економіка та корупція, зовнішньоекономічна діяльність у воєнний період.

Отримана інформація служить основою для перегляду завдань та індикаторів у рамках стратегії сталого розвитку України та формування проміжних завдань та індикаторів, досягнення яких передбачається до 2030 року [111].

Поряд з цим важливо враховувати існуючі програми відновлення країни, спрямовані на активізацію економічного росту після завершення війни, впровадження цифрових технологій у сфери економіки та соціального розвитку, а також здійснення заходів з екологізації діяльності. Після 2030 року необхідно розробити нову стратегію сталого розвитку, яка буде логічним продовженням попередньої. Завдання та індикатори за цілями цієї стратегії повинні гармонізуватися з чинним планом повоєнної реконструкції України з урахуванням довгострокової перспективи. Також важливо враховувати фактори, такі як перспективи переходу до «зеленого» економічного зростання, проблеми бідності та соціальної нерівності, доступність та якість освіти, а також стан руйнування або пошкодження наземних, морських і прісноводних екосистем у нашій країні.

ВИСНОВКИ

Відновлення України не обмежується лише відновленням зруйнованого ворогом житла та інфраструктури. Це також про відновлення стабільності у містах і селах, формування нової економіки, яка б була готова до урахування нової реальності – постійних потенційних загроз із зовні, особливо з боку Росії.

Протягом війни 2022 року Росія знищила тисячі об'єктів інфраструктури, включаючи критичні для швидкого відновлення регіонів та їх подальшого розвитку: аеропорти, мости, житлові комплекси, об'єкти енергетичної інфраструктури та соціального призначення. Навіть у віддалених від фронту містах, Росія продовжує здійснювати ракетні удари, що призводить до постійного зростання кількості зруйнованих об'єктів.

Результати дослідження з урахуванням вказаних завдань:

- в ході дослідження було з'ясовано, що ревіталізація є процесом оживлення та відновлення занедбаних, упустілих чи деградованих територій чи об'єктів, включаючи економічний, соціальний та культурний аспекти. Основні особливості включають комплексність заходів, активну участь місцевих спільнот та різноманітність підходів у різних контекстах,
- аналіз світового досвіду ревіталізації показав широкий спектр успішних прикладів у різних країнах. Перспективи полягають у вдосконаленні програм, використанні інноваційних технологій та залученні міжнародного досвіду для ефективного відновлення територій,
- вивчення успішних випадків ревіталізації після війни в Україні показало значний прогрес у відновленні інфраструктури та соціальних систем, які зазнали пошкоджень,
- аналіз вказав на серйозний вплив військового конфлікту на стан територіальних громад, включаючи руйнування інфраструктури, економічні втрати та розруху,

- вивчення програм реабілітації виявило низку ініціатив, спрямованих на відновлення інфраструктури, підтримку уразливих груп населення та підтримку соціальних сервісів,
- виявлені проблеми включають нестабільність, складнощі з переселенням та реінтеграцією, а також зниження інвестицій та ризику безпеки. Однак перспективи включають можливість міжнародної допомоги та використання новітніх технологій,
- основними завданнями є відновлення інфраструктури, соціально-економічна стабілізація та реінтеграція внутрішньо переміщених осіб,
- дослідження показало наявність різноманітних програм підтримки, але виявлено потребу у більш ефективній координації та інтеграції зусиль,
- визначено, що сталий розвиток та відновлення економіки України вимагає комплексного підходу, залучення інвестицій та реформування соціально-економічних систем для створення стійких фундаментів.

Теоретичними аспектами ревіталізації територіальних громад є:

- Ревіталізація є важливим процесом відновлення та підтримки розвитку територіальних громад.
- У світі існує багато прикладів успішної ревіталізації, які можна використовувати як приклади та досвід для України.
- Україна має власний досвід успішної ревіталізації об'єктів, який може бути застосований у подальших проектах відновлення.

Реалізація ревіталізації в Україні у воєнний період:

- Воєнний конфлікт має значний вплив на стан територіальних громад, що потребує швидких та ефективних заходів для відновлення.
- Програми та ініціативи реабілітації та відновлення громад є ключовими для забезпечення стабільності та покращення умов життя в умовах війни.

– Проблеми, пов'язані з війною, потребують комплексного підходу та пошуку найбільш ефективних рішень для ревіталізації.

Повоєнна ревіталізація територіальних громад в Україні:

– Після війни важливо вирішити завдання та виклики, пов'язані з відновленням територіальних громад та підтримкою їхнього розвитку.

– Програми підтримки та розвитку є важливими для забезпечення стійкого та продуктивного відновлення громад після завершення конфлікту.

– Повоєнна відбудова економіки є ключовим аспектом для сталого розвитку України, що вимагає уваги та інвестицій.

Отже, ревіталізація територіальних громад в Україні в умовах війни та після неї є складним та багатоплановим процесом, який вимагає комплексних стратегій, ефективних програм та рішучості з боку уряду, громадськості та міжнародної спільноти для досягнення сталого розвитку та покращення умов життя людей.

Зважаючи на обговорені розділи, можна виділити кілька ключових аспектів, які важливі для висновків щодо ревіталізації територіальних громад в Україні:

Необхідність інтегрованого підходу:

– Ревіталізація в умовах війни або після неї вимагає комплексного підходу, що охоплює різні сфери, включаючи економіку, соціальні аспекти, інфраструктуру, освіту та інші.

– Інтегрований підхід до програм та стратегій розвитку є ключовим для досягнення значущих результатів у відновленні та підтримці територіальних громад.

Важливість ролі місцевого населення та партнерства:

– Залучення місцевого населення, громадських організацій, бізнесу та інших зацікавлених сторін є важливим для успішної ревіталізації.

– Партнерство та співпраця між урядовими та недержавними організаціями може сприяти більш ефективній і розвиненій стратегії відновлення.

Необхідність сталого розвитку та збалансованого підходу:

– Сталість у відновленні територіальних громад передбачає не лише їхнє відновлення, а й розвиток, збалансовану економіку, створення можливостей для місцевого населення.

– Важливо враховувати потреби та інтереси сьогодення та майбутніх поколінь для досягнення сталого розвитку.

Отже, висновки засвідчують, що ефективна ревіталізація територіальних громад в Україні потребує не тільки конкретних програм та стратегій, але й комплексного підходу, активної участі місцевих громадян та уряду, співпраці та партнерства на всіх рівнях. Основна мета полягає у створенні стійкої, розвиненої та збалансованої територіальної спільноти, що забезпечить покращення якості життя для всіх її членів.

Ревіталізація громад є ключовим процесом відновлення та розвитку територій, що пережили воєнні конфлікти. Вона включає в себе комплекс заходів з економічного, соціального, інфраструктурного та культурного відновлення.

Війна має серйозний негативний вплив на економіку, соціальну структуру, інфраструктуру та психологічний стан мешканців територій. Розруха та знищення інфраструктури потребують негайного втручання для відновлення функціонування громад.

Успішні програми реабілітації включають відновлення інфраструктури, надання гуманітарної допомоги, психологічну підтримку та створення умов для економічного відновлення. Значущу роль відіграють ініціативи місцевого населення та співпраця з міжнародними партнерами.

Після завершення конфлікту важливо планувати та реалізувати програми підтримки та розвитку для забезпечення сталого розвитку громад.

Сталість та планування на майбутнє є важливими аспектами для забезпечення тривалого відновлення та розвитку.

Забезпечення ревіталізації територіальних громад в умовах воєнного та повоєнного періоду потребує комплексного підходу та співпраці всіх зацікавлених сторін – уряду, місцевого населення та міжнародних організацій.

Необхідно акцентувати увагу на створенні умов для сталого розвитку, ефективного управління ресурсами та сприяння участі громадян у прийнятті рішень.

У висновку даної роботи хочеться підкреслити загальну складність завдань, що виникають перед країною у контексті війни та подальшого відновлення.

Виходячи з аналізу подій, проведеного у даній роботі, слід зазначити, що забезпечення стійкості та розвитку територій та громад потребує комплексного підходу, який охоплює економічні, соціальні, політичні та культурні аспекти. Умови воєнного конфлікту та поствоєнного відновлення вимагають негайних заходів, спрямованих на відновлення інфраструктури, соціальних систем та підтримки громад.

Важливо підкреслити необхідність міцної співпраці між урядовими установами, місцевими громадами, міжнародними організаціями та іншими зацікавленими сторонами для спільної реалізації програм та стратегій розвитку. Також важливо враховувати різноманітні потреби та можливості кожної окремої території та громади для ефективної реалізації заходів, спрямованих на стале відновлення та розвиток.

Ця робота слугує основою для подальших досліджень і розробки стратегій, спрямованих на стійкий розвиток територій та громад в умовах воєнного конфлікту та поствоєнного відновлення. Її висновки та пропозиції можуть бути використані як основа для розробки політик та програм, спрямованих на підтримку сталого розвитку та підвищення якості життя громадян в Україні.

Враховуючи сліди війни та поствоєнного періоду, важливо відзначити, що забезпечення стійкості, ревіталізації та розвитку територій і громад в Україні є складним завданням, яке потребує поєднання різноманітних підходів. Перед владою та громадськістю стоїть завдання об'єднати зусилля для відновлення економіки, соціальних інститутів, інфраструктури та зміцнення соціально-економічного потенціалу країни.

Робота наголошує на важливості врахування особливостей кожного регіону та його специфіки у плануванні та виконанні стратегій відновлення. Підходи повинні бути гнучкими, враховуючи потреби та можливості кожної громади, а також враховувати внутрішню та зовнішню конфігурацію конфлікту для розробки ефективних рішень.

Особливу увагу слід приділити розвитку механізмів залучення громадян до управління та вирішення проблем на місцевому рівні, сприяючи створенню умов для активної участі громадськості в процесах, що стосуються їхнього життя та майбутнього.

У висновках цієї роботи важливо підкреслити, що наша спроможність забезпечити стійкий розвиток та відновлення територій і громад у воєнний та поствоєнний період значно визначає майбутнє країни. Використовуючи аналіз і рекомендації, які містяться у цій роботі, ми можемо сформулювати стратегії та заходи, спрямовані на підтримку відновлення та сталого розвитку, що стануть основою для подальших практичних заходів у цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Назарук М. Ревіталізація – крок до еколого-збалансованого розвитку міста Львова. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2016. Випуск 50. С. 271–276.
2. Дідик В. В. Планування міст [Текст] : навч. посіб. для студ. напрямку «Будівництво» / В. В. Дідик, А. П. Павлів; Національний ун-т «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2003. 412 с.: іл. С. 400–402.
3. Броневицький А.П. Ревіталізація промислових будівель Києва International Scientific Journal «Internauka». URL: <http://www.internauka.com/>
4. Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник / Відпов. ред. М.М. Осетрін. К., КНУБА, 2008. Вип. 29. 478 с.
5. Brent D. Ryan. Vice Provost and Professor of Urban Design and Public Policy. URL: <https://dusp.mit.edu/people/brent-d-ryan>.
6. Шутка І. Другий шанс. Як і навіщо міста ревіталізують занедбані об'єкти. Куфер. 2019. URL: <https://kufer.media/misto/drugyj-shansyak-i-navishho-mista-revitalizovuyut-zanedbani-ob-yekty/>
7. The City of London. URL: <https://www.cityoflondon.gov.uk/about-us>
8. The High Line Park. URL: https://meatpacking-district.com/the-high-line?gad_source=1&gclid=CjwKCAiA98WrBhAYEiwA2WvhOIDHD0V.
9. Sio Silo. URL: <https://arquitecturaviva.com/works/residencia-de-estudiantes-en-un-silo-de-1953-oslo-6>.
10. Silesian Museum. URL: <https://publish.com.ua/podorozhi/silezkij-muzej.html>
11. Gasholders London. URL: <https://gasholderslondon.co.uk/>
12. Hafencity. URL: <https://www.hafencity.com/>
13. Kaapelitehdas. URL: [.https://www.kaapelitehdas.fi](https://www.kaapelitehdas.fi)

14. Беляєва Я. Добре забудьте старе: 10 прикладів перетворення промзон. Platforma, 2015. URL: <https://platfor.ma/magazine/text-sq/pb/10-adaptive-reuse-examples>
15. Мехтієв Р. Не зносити, а переосмислити: як у Європі перетворюють шахти на музеї, а заводи – на культурні центри. Економічна правда, 11 жовтня 2021. Спецпроект «Простір з сенсом». URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/enso/2021/10/11/678200>
16. Красовська З. У Львові два десятки колишніх заводів можуть стати креативними просторами. Твоє місто, 2 жовтня 2017. URL: https://tvoemisto.tv/news/u_lvovi_dva_desyatky_kolyshnih_zavodiv_mozhutt_staty_kreatyvnyumu_prostoramy_88914.html
17. Авдєєв О. Відродження з попелу: як вдихнути нове життя в депресивні райони українських міст. Gordonua, 22 жовтня 2020. URL: <https://gordonua.com/ukr/blogs/a-avdeev/vidrozhennja-z-popelu-jak-vdihnuti-nove-zhittja-v-depresivni-rajoni-ukrajinskih-mist-1524073.html>
18. Левченко О. В., Біркентале В. В. Ревіталізація: історія, досвід і перспективи просторового розвитку. Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету ім. Василя Стуса. 2020. Т. 2. Вип. 12. С.305–310. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9290>
19. Фонд «IZOLYATSIYA». URL: <https://izolyatsia.org/ua/>
20. Цай Гоцян - 1040 м під землею. URL: <https://izolyatsia.org/ua/project/cai-guo-qiang>
21. Арт-завод Платформа: Креативний кластер Києва. URL: <https://artzavodplatforma.com/>
22. Інноваційний парк UNIT.City. URL: <https://unit.city/>
23. Oleksandr Strelnykov. Жодних викладачів, випробування в «басейні» і безплатне навчання в UNIT Factory. Як працював і чому не «злетів» навчальний заклад для кодерів. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/about-school-42-and-unit-factory/>

24. «Мистецький Арсенал». URL: <https://artarsenal.in.ua/>
25. Девелоперська компанія UDP. URL: <https://udp.ua/>
26. A Development. URL: <https://www.adevelopment.ua/>
27. ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПРОЕКТУВАЛЬНИК – AVG. URL: <https://avg.world/wp-content/uploads/2022/02/AVG-Presentation-General-Designer-UKR.pdf>.
28. Владислав Бурда – Єфімов замість Порошенка. Як Київ увійшов у шоколадну епоху. URL: <https://chas.news/past/efimov-zamist-poroshenka-yak-kii-v-uviihov-u-shokoladnu-epohu>.
29. Корпорація ROSHEN. URL: <https://www.roshen.com/ua>.
30. Roshen Plaza. URL: <https://www.roshen.com/roshen-plaza-sho-buduye-na-misci-kyivs-koi-fabryku-korporaciya-roshen>
31. AER. URL: <https://aer.ua/work/>
32. Студія ландшафтної архітектури KOTSIUBA. URL: <https://kotsiuba.com/>
33. Дмитрук А. Без парканів. Як занедбану Гумову фабрику перетворили на бізнес-кампус. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/architecture/301743-bez-parkaniv-yak-zanedbanu-fabriku-peretvorili-na-biznes-kampus>
34. З заводу – до культурного центру: історія харківської «Механіки». URL: <https://kanal.dim.tv/ru/iz-zavoda-v-kulturnyj-czentr-istoriya-harkovskoj-mehaniki-video/>
35. Fabrika.space URL: <https://fabrika.space/>
36. Карпенко О. Команда Pics.io. URL: <https://ain.ua/ru/2015/11/13/komanda-pics-io-prevratila-zabroshennuyu-xarkovskuyu-fabriku-v-kovorking/>
37. !FESTREPUBLIC. URL: <https://www.fest.lviv.ua/uk/about/>
38. Белей А. Один день із життя оновленого львівського заводу РЕМА. URL: <https://www.032.ua/news/2443919/odin-den-iz-zitta-onovlenogo-lvivskogo-zavodu-rema-fotoreportaz>
39. Promprylad.Renovation. URL: <https://promprylad.ua/ua/>

40. Вікторія Ярова – «Urban CAD — це Херсон. Херсон — це Urban CAD». Історія про заснування креативного простору, окупацію та майбутнє – Режим доступу: <https://lyuk.media/behind-city/urban-cad/>
41. Development company in Kyiv - SAGA Development – Режим доступу: <https://saga-development.com.ua/>
42. ART KVARTAL City Space — новий поліфункціональний квартал на карті Одеси – Режим доступу: URL:https://ipress.ua/articles/art_kvartal_city_space_novyy_polifunksionalnyy_kvartal_na_karti_odesy_303909.html
43. Туди прийшов «руський мир»: які міста України були повністю або частково зруйновані під час війни – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/03/infografika/suspilstvo/tudy-pryjshov-ruskij-myr-yaki-mista-ukrayiny-buly-povnistyu-abo-chastkovo-zrujnovani-vijny>
44. МКІП оголошує збір інформації про руйнування об'єктів культурної спадщини України – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-ogoloshuye-zbir-informaciyi-pro-rujnuvannya-obyektiv-kulturnoyi-spadshchini-ukrayini>
45. Daria Kuldushova – «Це тільки початок». В ЮНЕСКО оприлюднили масштаби руйнувань пам'яток України. Українці ведуть свій підрахунок. – Режим доступу: <https://violity.com/ua/publication/3424-ce-tilki-pochatok-v-yunesko-oprilyudnili-masshtabi-rujnuvan-pam-yatok-ukrayini-ukrayinci-vedut-svij-pidrahunok.html>
46. Kyiv School of Economics – Режим доступу: <https://kse.ua/ua/>
47. Прямі збитки, нанесені інфраструктурі України в ході війни, складають майже \$63 млрд. Загальні втрати економіки \$543-600 млрд – Режим доступу: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-naneseni-infrastrukturi-ukrayini-v-hodi-viyni-skladayut-mayzhe-63-mlrd/>

48. 50 ініціатив Фонду у 2022: що ми робили заради перемоги – Режим доступу: <https://www.irf.ua/50-inicziatyv-fondu-u-2022-shho-my-robyly-zarady-peremogy/>
49. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій – Режим доступу: <http://www.ier.com.ua/ua>
50. Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» – Режим доступу: <https://www.rac.org.ua/>
51. Центр «Нова Європа» – Режим доступу: <http://neweurope.org.ua/>
52. Центр «Нова Європа» провів 1st Accession Exchange Forum – Режим доступу: <http://neweurope.org.ua/tsentr-nova-yevropa-proviv-1st-accession-exchange-forum-28-29-lytopada/>
53. Олександра Оберенко – Конференція «Зі стійкості до відновлення: ключова роль громадянського суспільства України», 29-30 вересня. – Режим доступу: <https://www.irf.ua/konferencziya-zi-stijkosti-do-vidnovlennya-klyuchova-rol-gromadyanskogo-suspilstva-ukrayiny-29-30-veresnya/>
54. Олександра Оберенко – Виграти мир в Україні ще під час війни: візія громадянського суспільства – Режим доступу: <https://www.irf.ua/vygraty-myr-v-ukrayini-shhe-pid-chas-vijny-viziya-gromadyanskogo-suspilstva/>
55. Олександра Оберенко – Громадянське суспільство декларує: не маємо права програти у відновленні України – Режим доступу: <https://www.irf.ua/gromadyanske-suspilstvo-deklaruye-ne-mayemo-prava-prograty-u-vidnovlenni-ukrayiny/>
56. Олександр Кульчицький – Відновлення має бути ефективним, інклюзивним та сталим: висновки з міжнародної дискусії про відновлення України у Берліні – Режим доступу: <https://www.irf.ua/recovery-berlin/>
57. Олександр Кульчицький – Громадянське суспільство сформувало принципи, завдання та червоні лінії для майбутньої України – Режим

- доступу: <https://www.irf.ua/gromadyanske-suspilstvo-sformuvalo-pryncypy-zavdannya-ta-chervoni-liniyi-dlya-majbutnoyi-ukrayiny/>
58. Карта Відновлення та Руйнування. Режим доступу: <https://reukraine.shtab.net/>
59. Міжнародна конференція «Після війни: переосмислення майбутнього громадянського суспільства». Режим доступу: https://war-aftermath.ednannia.ua/uk/?fbclid=IwAR2lr84jNXOQqbutVGJZA_R2smnpJs4KcIJnylG7itRh-pt8Rhr5PnsEgdc
60. Ксенія Білаш. Триєнале «Український зріз» оголосило учасників. Режим доступу: https://lb.ua/culture/2022/09/28/530844_triennale_ukrainskiy_zriz.html.
61. Ukraine: Land of the Brave. Режим доступу: <https://www.immersiveukraine.com/en/>
62. Деколонізація мистецтва. За межами очевидного. Режим доступу: <https://ui.org.ua/sectors/ukrainian-pavilion-public-programme-at-the-59th-la-biennale-di-venezia/>
63. «Ukrainian Culture: Understanding the Country and Its People». Режим доступу: <https://www.udemy.com/course/ukrainian-culture-understanding-the-country-and-its-people/>
64. «Crimea History and People». Режим доступу: <https://www.udemy.com/course/crimea-history-and-people/>
65. П'ятий Харків – підпільний літфестиваль для своїх. Режим доступу: <https://chytomo.com/p-iatyj-kharkiv-pidpilnyj-litfestyval-dlia-svoikh/>
66. U-LEAD з Європою. Режим доступу: <https://u-lead.org.ua/>
67. 11 актуальних грантових можливостей для громад у сфері відновлення і розвитку – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/16995>.
68. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

69. Указ Президента України №266/2022. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>
70. Уряд затвердив порядки з питань відновлення та розвитку регіонів і громад. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyv-poriadky-z-pytan-vidnovlennia-ta-rozvytku-rehioniv-i-hromad>
71. Закон України «Про засади державної регіональної політики». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
72. Ткачук А., Третяк Ю. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. Режим доступу: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>
73. Немчінов О. зустрівся зі Спеціальним уповноваженим МЗС Грецької Республіки з питань України. Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/news/oleh-nemchinov-zustrivsia-zi-spetsialnym-upovnovazhenym-mzs-hretskoi-respubliky-z-pytan-ukrainy?fbclid=IwAR1HQ_65_OIanrA1MnMSuyeMEiwyIGgcnvCQBW2cJrIpd31D9rTBp1-w1BXM
74. Олег Миколайович Немчінов. Режим доступу: <https://file.liga.net/ua/persons/nemchinov-oleg>
75. Eastern Europe Energy Efficiency and Environment Partnership. Режим доступу: <https://e5p.eu/>
76. Бутенко Олександр Олександрович. Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/content/butenko-oleksandr-oleksandrovich.html>
77. Україна та Італія співпрацюватимуть у сфері енергетичного переходу і ВДЕ – укладено меморандум. Режим доступу: <https://www.mev.gov.ua/novyna/ukrayina-ta-italiya-spivpratsyuvatymut-u-sferi-enerhetychnoho-perekhodu-i-vde-ukladeno>
78. Україна підтримала декларацію країн-учасниць конференції ООН зі зміни клімату COP28. Режим доступу: <https://suspilne.media/630800->

- ukraina-priednalasa-do-deklaracii-krain-ucasnic-konferencii-oon-zi-zmini-klimatu-cop28/
79. Гринчук Світлана Василівна. Режим доступу: <https://www.mev.gov.ua/reyestr-osib/zastupnyk-ministra-enerhetyky-ukrayiny>
80. Україна та Болгарія реалізовуватимуть спільні проєкти з відновлення українського довкілля. Режим доступу: <https://mepr.gov.ua/ukrayina-ta-bolgariya-realizovuvatymut-spilni-proyekty-z-vidnovlennya-ukrayinskogo-dovkillya/>
81. Стрілець Руслан Олександрович – Режим доступу: <https://mepr.gov.ua/strilets-ruslan/>
82. Павільйон України на Конференції ООН зі зміни клімату представить наслідки підриву Каховської ГЕС та плани зеленого відновлення. Режим доступу: <https://dtek.com/media-center/news/ukraine-pavilion-at-cop28-presents-the-consequences-of-the-kakhovka-dam-disaster-and-outlines-ukrainian-green-recovery-plans/>
83. Die Internationale Klimaschutzinitiative. Режим доступу: <https://www.international-climate-initiative.com/>
84. Німецьке товариство міжнародного співробітництва. Режим доступу: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/informatsiya-schodo-spivrobitnitstva-derjavnoi-podatkovoi-slujbi/nimetske-tovaristvo-mijnarodnogo-spivrobitnitstva--giz-/>
85. Програма розвитку ООН в Україні – Режим доступу: <https://www.undp.org/uk/ukraine>
86. Глобальний договір ООН в Україні. Режим доступу: <https://globalcompact.org.ua/>
87. Європейський банк реконструкції та розвитку. Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/ebrr>
88. DTEK Group. Режим доступу: <https://dtek.com/>
89. Gres Todorchuk. Режим доступу: <https://www.facebook.com/grestodorchuk/>

90. Архітектурне Бюро «Форма»: Розмова з Іриною Мірошниковою та Олексієм Петровим. Режим доступу: <https://supportyourart.com/conversations/forma/>
91. Шість мостів на київщині допомагає відновити уряд Британії. Режим доступу: <https://restoration.gov.ua/press/news/58481.html>
92. Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України. Режим доступу: <https://restoration.gov.ua/>
93. UK Export Finance. Режим доступу: <https://www.ukexportfinance.gov.uk/>
94. Citi.com: Credit Cards, Banking, Mortgage, Personal Loans. Режим доступу: <https://www.citi.com/>
95. Prozorro. Режим доступу: <https://prozorro.gov.ua/>
96. Onur Group Onur Taahhüt Şirketler Gurubu. Режим доступу: <https://www.onurgroup.com/RU/>
97. Doğuş Grubu. Режим доступу: <https://www.dogusgrubu.com.tr/>
98. G7 to introduce import restrictions on Russian diamonds next month. Режим доступу: <https://english.kyodonews.net/news/2023/12/ff83ed6246be-update1-g7-to-introduce-import-restrictions-on-russian-diamonds-next-month.html>
99. Південна Корея допоможе Україні відновити пошкоджене війною довкілля. Режим доступу: <https://life.karpat.in.ua/?p=171747&lang=uk>
100. U-LEAD з Європою. Режим доступу: <https://www.facebook.com/ULEADwithEurope>.
101. 100 громад буде відновлено за підтримки проєкту «U-LEAD з Європою» та Міністерства відновлення. Режим доступу: <https://www.facebook.com/Ministry.for.restoration/posts/pfbid02G3P3pQeLnf514YcbvfmCDsu8GvUEc9c4mAk1ooJCvQQj6zFFCw4EuThTZQsTruqbl>
102. Азархіна Олександра Костянтинівна. Режим доступу: https://mtu.gov.ua/files/%D0%9E%D0%90_%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0_UA_new.pdf

103. Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung. Режим доступу: <https://www.bmz.de/de>
104. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/>
105. USAID Проєкт енергетичної безпеки (ПЕБ). Режим доступу: <https://energysecurityua.org/ua/>
106. U.S. Agency for International Development. Режим доступу: <https://www.usaid.gov/>
107. USAID допоможе Україні реформувати сектор центрального тепlopостачання. Режим доступу: <https://energysecurityua.org/ua/novynu/usaid-dopomozhe-ukraini-reformuvaty-sektor-tsentralnoho-teplopostachannia/>
108. МОЗ та USAID визначили пріоритети співпраці на наступний рік. Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/news/moz-ta-usaid-viznachili-prioriteti-spivpraci-na-nastupnij-rik->
109. Гранти з відновлення закладів охорони здоров'я в рамках відкритої грантової програми №1 від Проєкту USAID «Підтримка реформи охорони здоров'я». Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?grants=hranty-z-vidnovlennya-zakladiv-ohorony-zdorovya-v-ramkah-vidkrytoji-hrantovoji-prohramy-1-vid-proektu-usaid-pidtrymka-reformy-ohorony-zdorovya>
110. Ляшко Віктор Кирилович. Режим доступу: <https://www.chesno.org/politician/211240/>
111. Закон України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року». Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A>
112. State Statistics Service of Ukraine (2021). Sustainable Development Goals: Ukraine 2021: monitoring report. Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/csr_prezent/2020/ukr/st_rozv/publ/SDGs%20Ukraine%202021%20Monitoring%20Report%20engl.pdf

113. United Nations Development Programme (2023). Costs to rebuild Ukraine increase sharply. Режим доступу: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/costs-rebuild-ukraine-increasesharply>
114. Денис Шмигаль: Уряд запускає комплексну програму підтримки переселенців (2022). Урядовий портал. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-shmigal-uryad-zapuskayekompleksnu-programu-pidtrimki-pereselenciv>
115. Управління ООН з координації гуманітарних питань (2023) Україна: гуманітарне реагування у 2022 році. Режим доступу: <https://reports.unocha.org/uk/country/ukraine>
116. План відновлення України (2023). Відновлення України. Режим доступу: <https://recovery.gov.ua/>
117. Національний банк України (2021). Основні засади грошово-кредитної політики на 2022 рік та середньострокову перспективу. Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MPG_2022-mt.pdf?v=4
118. Національний банк України (2023). Коментар Національного банку щодо зміни реального ВВП у 2022 році. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogobanku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2022-rotsi>
119. Міністерство економіки України (2022). – Програма релокації підприємств. Режим доступу: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>
120. Державна служба зайнятості України (2023). – Дані щодо кількості зареєстрованих безробітних та надання їм послуг, а також кількості зареєстрованих вакансій. Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/1-dani-shchodo-kilkosti-zareyestrovanyh-bezrobitnyhta-na-dannya-yim-poslug-takozh>

121. Державна служба статистики України (2023). Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
122. Пенсійний фонд України (2023). Інформаційна довідка про результати перерахунків пенсій з 1 березня 2023 року. Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/2156565-informatsijnadovidka-pro-rezultaty-pererakhunkiv-pensij-z-1-bereznya-2023-roku/>
123. Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>
124. Office of the High Commissioner for Human Rights (2023). Втрати серед цивільних осіб в Україні у період з 24 лютого 2022 року по 15 лютого 2023 року. Режим доступу: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/press/hrmmu-civilian-casualties24feb2022-15feb2023-ua.pdf>
125. Ukraine refugee situation (2023). Office of the High Commissioner for Human Rights. Режим доступу: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
126. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (2023). На виплати допомоги внутрішньо переміщеним особам у січні було спрямовано понад 6,2 мільярда гривень. Режим доступу: <https://minre.gov.ua/2023/02/11/na-vyplaty-dopomogyvnutrishno-peremishhenym-osobam-u-sichni-bulo-spryamovano-ponad-62-milyardagryven/>
127. Міністерство фінансів України (2023). Видатки на освіту у 2020 році. Режим доступу: <https://www.mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education>

128. Національний банк України (2023b). Коментар Національного банку щодо рівня інфляції у березні 2023 року. Режим доступу: №[https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogobanku-schodo-rivny a -inflyatsiyi-v-berezni-2023-roku](https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogobanku-schodo-rivny-a-inflyatsiyi-v-berezni-2023-roku)
129. Екозагроза (2023). Дашборд із даними про загрози довкіллю. Режим доступу: <https://ecozagroza.gov.ua/>
130. Transparency International (2023). Corruption Perceptions Index 2015–2022. Режим доступу: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>
131. Тіньова економіка (2022). Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=ukUA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
132. Кічурчак, М. (2022). – Економічні детермінанти і наслідки війни в Україні: аналіз на основі неповних даних. Вісник Львівського університету. Серія економічна, (62), 13–32. Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.62.0.6202>
133. Проєкт «Росія заплатить» (2023). За рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд. Режим доступу: <https://damaged.in.ua/damage-assessment>
134. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
135. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022р №64/2022. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>